

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Tereza Vodová
Referendum o Evropské ústavní smlouvě
v Nizozemsku

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí bakalářské diplomové práce: Mgr. Markéta Šustková, Ph.D.

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 31. března 2009

Děkuji paní Mgr. Šustkové, Ph.D. za cenné připomínky týkající se této práce.

Obsah

ÚVOD.....	5
1. TEORETICKÁ PERSPEKTIVA: SPECIFIKA EVROPSKÝCH REFEREND 10	
1. 1. Nizozemská specifika a referendum	17
2. NIZOZEMSKO A EVROPSKÁ UNIE.....	20
2. 1. Postoj Nizozemska k evropské integraci.....	20
2. 2. Problémy řešené v Nizozemsku s možným vlivem na výsledek referenda	26
2. 3. Problémy řešené na úrovni unijní	28
3. CHARAKTERISTIKA KAMPANĚ A PRŮBĚH REFERENDA O EVROPSKÉ ÚSTAVNÍ SMLOUVĚ V NIZOZEMSKU	31
3. 1. Kampaň stoupců.....	32
3. 2. Kampaň odpůrců	34
3. 3. Výsledky referenda a výzkumy veřejného mínění.....	36
ZÁVĚR.....	41
ANOTACE.....	46
PRAMENY A LITERATURA.....	47
Prameny	47
Literatura.....	49
PŘÍLOHY	52
Seznam nizozemských politických stran.....	52
ABSTRAKT	53

ÚVOD

Odmítnutí Evropské ústavní smlouvy (dále jen Ústavní smlouva nebo Smlouva) ve Francii dne 29. 5. 2005 a v Nizozemsku dne 1. 6. 2005 vyvolalo mnoho rozpaků a protichůdných nálad jak mezi představiteli Evropské unie (EU, Unie), tak mezi politiky členských států tohoto společenství. Zatímco ve Francii bylo schválení Ústavní smlouvy v referendu nejednoznačné, a proto se s napětím očekával výsledek, v případě Nizozemska se po dlouhou dobu věřilo, že nedojde k žádným komplikacím a že tento proevropsky orientovaný původní členský stát EU Ústavní smlouvu přijme. O to větší bylo překvapení, když k jejímu přijetí nedošlo.

V Nizozemsku byl stejně jako ve Francii užit k rozhodnutí o budoucnosti Ústavní smlouvy nástroj přímého hlasování, referendum. Jednalo se sice jen o referendum konzultativního charakteru,¹ jeho výsledek však měl na budoucnost smlouvy velký vliv. Poté, co se nizozemští voliči vyjádřili negativně k Ústavní smlouvě, došlo k zastavení ratifikace v ostatních členských státech a bylo již téměř jisté, že Smlouva v původním znění nebude moci v blízkém čase vstoupit v platnost.

Otázkou zůstává, zda se francouzští a nizozemští voliči v referendu vyjadřovali opravdu k problematice Ústavní smlouvy, nebo zda a do jaké míry byli ovlivněni důvody k odmítnutí tohoto dokumentu, které souvisely s jeho podstatou jen minimálně. Mezi takové nepřímé příčiny odmítnutí může patřit nespokojenost s jednáním některých domácích politiků, přistěhovalecká politika, rostoucí nezaměstnanost, debata o přistoupení dalších členů k EU, nespokojenost s kampaní před referendem nebo nízká informovanost ohledně problematiky předkládané v referendu.

Ve své bakalářské diplomové práci bych se chtěla zabývat právě těmito možnými příčinami odmítnutí Ústavní smlouvy v Nizozemsku a rolí, jakou mohly hrát. Vzhledem k tomu, že výsledek nizozemského referenda byl z dlouhodobějšího hlediska neočekávaný, připadá mi nalezení a zhodnocení jeho příčin jako atraktivní téma, jehož hlubšímu probádání by se měl politologický výzkum věnovat. Ve své práci se zaměřím na ověřování následujících hypotéz:

¹ Jedná se o referendum, jehož výsledek není pro jednání politiků závazný. Jednotlivými druhy referend a jejich charakteru se budu podrobněji zabývat v první kapitole.

H1: V demokratické zemi, kde se prvky přímé demokracie nepoužívají nebo nedochází k jejich užití příliš často, je větší pravděpodobnost, že se v případě konání referenda nebudou voliči vyjadřovat přímo k otázce předkládané v referendu. Voliči budou referendum spíše považovat za vzácnou příležitost, kdy se mohou vyjádřit k vládní politice.

H2: Odmítnutí Evropské ústavní smlouvy v referendu v Nizozemsku vyplývalo více než z nespokojenosti nizozemských voličů s textem Evropské ústavní smlouvy z jiných příčin. Nizozemští voliči v referendu reagovali spíše na stoupající kritičnost části nizozemské politické elity vůči EU, na stav nezaměstnanosti v zemi a stav nizozemské imigrační politiky. Vyjádřili rovněž nespokojenost s unijní rozpočtovou politikou, obavy z přístupu nových zemí do Evropské unie a konečně nespokojenost s kampaní před referendem. Určitý vliv na výsledek referenda měla také nedostatečná informovanost nizozemských voličů ohledně Evropské ústavní smlouvy.

Jako vhodnou metodu ke zkoumání výše definovaných hypotéz jsem shledala případovou studii. Tato metoda vychází z názoru, že detailní prozkoumání jednoho případu má vědeckou hodnotu samo o sobě i bez nutnosti teoretického zobecňování. Zvolená metoda spadá pod empiricko-analytický přístup. Jak vyplývá již z podstaty případové studie, půjde o metodu kvalitativní. Práce bude mít charakter dedukce, na základě obecného teoretického rámce tedy formuluje hypotézy, které budou následně zkoumány pomocí deskripce a analýzy.

Jako teoretický rámec pro formulaci hypotéz posloužila této práci především teorie evropských referend a charakteristika referend obecně. Teorie evropských referend poukazuje na propojenost referend o záležitostech Evropské unie, konaných na úrovni státu, se specifickým národním prostředím daného státu. Voliči tedy při hlasování o evropských otázkách budou vycházet z národního kontextu. Smyslem evropských referend podle této teorie je pak především přiblížit EU jejím občanům a zvýšit povědomí ohledně evropských otázek.

Obecná charakteristika referend pak napomohla určit jevy pro referenda typické a poukázat na ně na nizozemském příkladu. Při užití referenda konzultativního charakteru můžeme například pozorovat větší riziko protestního hlasování. Tato práce rovněž přihlíží k teorii voleb druhého řádu, která předpokládá u evropských referend nižší zájem voličů než u voleb parlamentních, a rovněž považuje národní faktor za dominantní při rozhodování voličů.

Cílem této práce je tedy analyzovat vliv určených možných příčin jak národního, tak unijního charakteru, které mohly ovlivnit nizozemské voliče při odmítnutí Evropské ústavní smlouvy. Práce bude členěna do tří základních kapitol, zaměřených na určené příčiny.

První kapitola poskytne teoretický základ, teorii evropských referend, charakteristiku referend a různé způsoby nahlížení na institut referenda. Z této teoretické perspektivy se bude dále vycházet při definování nizozemských specifik. Tato kapitola si klade za cíl odpovědět především na následující výzkumné otázky: Jaké důvody vedly Nizozemsko k vypsání referenda ohledně Evropské ústavní smlouvy? Jaké má Nizozemsko zkušenosti s institutem referenda? Jak je tento institut vnímán v Nizozemsku z hlediska historické tradice a politické kultury?

V druhé kapitole pak analyzuji postoj Nizozemska k evropské integraci. Zaměřím se především na období od poloviny devadesátých let minulého století do dne konání referenda, tedy 1. června 2005. Tomuto období věnuji pozornost právě proto, že zde můžeme pozorovat určité změny ve vztazích Nizozemska k EU. Část nizozemské politické elity zaujímá vůči Unii více kritický postoj, podpora euroskeptických stran stoupá. Úkolem této kapitoly je odpovědět na otázku, co bylo příčinnou tohoto vývoje. Zohledním problémy řešené jak v Nizozemsku, tak na úrovni EU, které mohly mít na vývoj vztahu vliv. Zvláštní pozornost pak bude věnována zkoumání role stavu unijní rozpočtové politiky, přístupových jednání nových zemí do Evropské unie, stavu nezaměstnanosti v zemi a nizozemské imigrační politiky.

Ve třetí kapitole se zaměřím na kampaň vedenou v Nizozemsku před konáním referenda. Kampaň probíhala pozvolna od února 2005, zintenzívněla ovšem až šest týdnů před dnem pořádání referenda. V této kapitole se pokusím nalézt odpovědi na tyto výzkumné otázky: Dokázala kampaň podat voličům

dostatečné množství kvalitních informací o schvalovaném dokumentu? Podařilo se jí vzbudit celospolečenskou diskuzi o výhodách a nevýhodách dokumentu? Byla kampaň odpůrců a příznivců Smlouvy vyrovnaná? A také, seznámila kampaň voliče dostatečně s nově zavedeným institutem referenda? Protože jde o téma velmi aktuální, nenajdeme o něm mnoho odborných knih. Existuje ale celá řada odborných článků od zahraničních autorů, hledajících příčiny neúspěchu Ústavní smlouvy. Závěry, ke kterým docházejí, se ale často liší.

V českém jazyce máme jen velmi málo publikací, které se věnují evropským referendům. Vlastně existuje jen jediná kniha od Petra Fialy a Markéty Pitrové, nazvaná přímo *Evropská referenda*,² která hlouběji nahlíží do problematiky referend o unijních otázkách. Bohužel, tato kniha již není příliš aktuální, končí přístupovými referendy desítky zemí včetně České republiky, které přistoupily k Unii v roce 2004. Nizozemské a francouzské referendum z roku 2005 už v knize zmíněno není. Přesto je tato kniha vhodným podkladem pro teorii evropských referend.

Ze zahraničních autorů se v současnosti věnují výzkumu referend především američtí autoři, kteří se snaží zhodnotit klady a zápory tohoto nástroje pro potenciální uplatnění v některých amerických státech. Často jdou ve svém výzkumu velice do hloubky a mapují rozsah a podmínky užívání referend v zemích po celém světě. Mezi takovéto důkladné autory patří např. David Butler a Austin Ranney se svou knihou *Referendums around the World*³ nebo Thomas E. Cronin a jeho *Direct Democracy. The politics of Initiative, Referendum, and Recall*.⁴ Problematice evropských referend se pak mimo jiné specificky věnují Pier Vincenzo Uleri a Michel Gallagher v knize *The Referendum Experience in Europe*.⁵ Tito autoři ovšem čerpají z výše jmenovaných knih, některé informace i pohledy se tedy překrývají.

² FIALA, Petr – PITROVÁ, Markéta (Eds.): *Evropská referenda*. Brno, CDK 2005, 311 s.

³ BUTLER, David – RANNEY, Austin: *Referendums around the World*. Washington, D. C., The AEI Press 1994, 304 s.

⁴ CRONIN, Thomas E.: *Direct Democracy. The politics of Initiative, Referendum, and Recall*. Harvard, The Twentieth Century Fund Book 1989, s. 157–170.

⁵ GALLAGHER, M. - ULERI, P. V. (Eds.): *The Referendum Experience in Europe*. New York, St. Martin's Press 1996, 263 s.

Problematice nizozemského referenda konkrétně se pak především věnuje Leonard Besselink⁶ a Robert Harmsen.⁷ L. Besselink se zabývá především možnostmi užití referend v Nizozemsku, jejich právním zakotvením. Jeho odborné články poskytují čtenáři ucelený obraz o debatách vedených nad institutem referenda v této zemi. R. Harmsen analyzoval vývoj euroskeptismu v Nizozemsku i samotné zamítnutí Evropské ústavní smlouvy v této zemi. Jeho díla byla pro tuto práci velmi hodnotná z hlediska přínosu informací. Při jejich četbě získává ale čtenář dojem, že autor sám nezastává příliš pozitivní stanovisko k evropské integraci. Tato práce se snaží o co nejvyšší objektivitu. Ze spíše proevropsky orientovaných autorů, kteří se zabývali referendem v Nizozemsku, můžeme uvést například Gemmu M. Gonzáleze.⁸

Co se týče zhodnocení kampaně před konáním referenda, posloužila mi řada článků z nizozemského tisku přímo z doby probíhající kampaně. Komparací kampaně před referendem o Ústavní smlouvě ve Francii a Nizozemsku se zabýval i Marc G. Pufong, jehož článek *France and Netherlands "No" Votes: Prospects for a Constitution for Europe* byl také velmi přínosný.⁹ Práce přihlíží i k výzkumům veřejného mínění měnícího se v průběhu kampaně. Velmi cenná data poskytly výzkumy Eurobarometru¹⁰ a nizozemské agentury Peil.¹¹

Nejnáročnější součástí výzkumu předcházejícího této práci byla především četba odborných článků nizozemských autorů, nizozemského tisku, projevů nizozemských politiků, výzkumů veřejného mínění a jiných publikací v nizozemském jazyce.

⁶ BESSELINK, Leonard, F. M.: *Constitutional Referenda in the Netherlands: Debate in Margin*. Electronic Journal of Comparative Law, 1, č. 11, květen 2007, 23 s. <<http://www.ejcl.org/111/article111-2.pdf>> (23. 8. 2008); BESSELINK, Leonard, F. M.: *Double Dutch: the Referendum on the European Constitution*. In: *European Public Law*. South Carolina, Aspen Publishers 2006, 5 s.

⁷ HARMSSEN, Robert: *The Dutch Referendum on the Ratification of the European Constitutional Treaty*. Sussex European Institute, EPERN Referendum Briefings Paper no. 13, 1. červen 2005, 15 s.; HARMSSEN, Robert – SPIERING, Menno (Eds.): *Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration*. Amsterdam, Rodopi 2004, s. 99–26.

⁸ GONZÁLEZ, Gemma M.: *Domestic Politics and Referendums on the Constitutional Treaty*. European University Institute (EUI), Robert Schuman Centre of Advanced Studies 2006, 16 s.

⁹ PUFONG, Marc G.: *France and Netherlands "No" Votes: Prospects for a Constitution for Europe*. Valdosta State University, Georgia Political Science Association 2006, s. 10-33.

¹⁰ *European Constitution: Post-referendum Survey in The Netherlands*. Eurobarometr, červen 2005. <http://www.uspceu.com/CNTRGF/RGF_europa_1413.pdf> (15. 3. 2009)

¹¹ *Europees referendum 31. 5. 2005*. Peil.nl: <<https://n4.noties.nl/peil.nl/>> (15. 3. 2009)

1. TEORETICKÁ PERSPEKTIVA: SPECIFIKA EVROPSKÝCH REFEREND

Referendum je způsob hlasování o veřejných záležitostech, ve kterém se lidé přímo účastní rozhodování o daném problému. Na rozdíl od voleb tedy nevolí pouze své zástupce, na nichž pak bude spočívat konečný verdikt, ale sami o problému přímo rozhodují. Může se týkat otázek jako je právo na sebeurčení národa, přijetí nebo odmítnutí určitého zákona, ústavního dodatku, programu, kroku, mezinárodní smlouvy, vyjádření důvěry představitelům státu a podobně. Otázky, pro které je možné nebo dokonce povinné referendum vyhlásit, bývají přesně definovány v ústavách jednotlivých demokratických států. Výzkum užití a efektů referend v moderních demokraciích říká, že: *“Referendum je politicky neutrální způsob rozhodování, které favorizuje momentální veřejné mínění.”*¹²

Italský politolog Giovanni Sartori rozlišuje čtyři druhy demokracie: přímou, referendovou, volební a reprezentativní.¹³ Referendová demokracie podle něj překračuje přímou demokracii tím, že není díky moderním technologiím omezena z hlediska velikosti prostoru a počtu obyvatel, ale postrádá přímou interakce. Referenda může být užito i v reprezentativních demokraciích, přičemž agendu, o čem referendum bude, stanovují zastupitelé a ne lidé přímo. Přímá demokracie je tedy podle G. Sartoriho věcí minulosti.

Počátky rozhodování na základě lidového hlasování sahají až do dob antického Řecka. Lidé už tehdy měli možnost vyjádřit své hlasování pomocí plebiscitů. Ve středověku ovšem o toto právo přišli a nové myšlenky na znovuzapojení obyvatel státu do politiky se objevují až v dobách renezanace a osvícenství. Velkého zastánce přímé demokracie našla Evropa v osobě Jeana Jacquesa Rousseaua, který především svým dílem Společenská smlouva ovlivnil mnoho filozofů a politických představitelů své doby.

¹² CRONIN, Thomas E.: *Direct Democracy. The Politics of Initiative, Referendum, and Recall.* Harvard, The Twentieth Century Fund Book 1989, s. 163.

¹³ SARTORI, Giovanni: *The Theory of Democracy Revisited. Part One: The Contemporary Debate.* Chatham, Chatham House Publishers 1987, s. 111.

Postupně se tak vyprofilovaly dva různé demokratické proudy – na jedné straně škola navazující na Rousseaua a prosazující zavedení prvků přímé demokracie a na druhé straně škola prosazující reprezentativní demokracii, která vychází z děl autorů jako John Stuarta Mill a Henry Stuart Ford. První škola tvrdí, že k fungující demokracii je nezbytná plná, přímá a neomezená participace všech občanů. Ti sami mají nastavovat program, hovořit o problémech a určovat politiku. Naopak stoupenci druhé školy považují snahu o přímou demokracii v dnešní době za nereálnou kvůli vysoké populaci a rozloze správních celků a obávají se o narušení principů zastupitelské vlády instrumenty jako je referendum.

Lidové plebiscity se dočkaly skutečného rozmachu za Napoleona Bonaparte, který jich hojně využíval na dokazování podpory své osoby. Jeho příkladu pak následovali někteří vůdci století dvacátého, aby posílili svou legitimitu a legitimitu režimu. V minulém století posloužilo referendum také při řešení národnostních problémů, především v otázce ohledně sebeurčení národů.

Dnes se s referendem nejčastěji můžeme setkat jednoznačně ve Švýcarsku, kde je používáno jako nenahraditelný nástroj rozhodování určených veřejných problémů.¹⁴ Kromě této země však nikde jinde není referendum povinné, pokud se týče schvalování běžné legislativy, za důležitou je spíše v demokratických zemích považována možnost vyhlásit ho. Často bývá ovšem povinné při rozhodování o změnách či nových zákonech týkajících se přímo ústavy.¹⁵

V současnosti můžeme stále více pozorovat trend tzv. evropských referend. Pojem evropské referendum označuje referendum vyhlášené ve členské nebo kandidátské zemi Evropské unie, které se týká otázek tohoto společenství. Tato referenda se nachází na pomezí národní a nadnárodní politiky. Rozhodnutí o vyhlášení referenda o evropské otázce je stále zcela v kompetenci národního státu a řídí se tedy zákony daného státu. Frekvence a způsob užití referend vyplývá především z národní politické kultury. Jejich náplň se samozřejmě liší od běžného národního referenda, jejich význam a funkce je ale stále spíše

¹⁴ Švýcarsko je však v mnohem odlišné a specifické od jiných moderních států. Jde o malý stát s obyvateli rozmanitého národnostního a jazykového charakteru, kde bylo nutné pro efektivní řízení státu zavést co nejvíce demokratických prvků aby nedocházelo k nadvládě jednoho etnika. Tato země má také dlouhou tradici vyvíjející se občanské společnosti a demokratické politické kultury. Některými politology je proto považováno za jediný fungující vzor polopřímé demokracie. Ostatní země používají referenda a lidovou iniciativu pouze jako doplňkové prvky.

¹⁵ Povinnost vyhlásit referendum ohledně přijetí důležitých mezinárodních smluv má zakotveno v ústavě ze členských států EU Irsko a Dánsko.

vnitrostátní.¹⁶ Objevuje se ale snaha o koordinaci procesu přijímání společných kroků na úrovni Evropského společenství.

Z jakých důvodů ovšem dochází k tomuto novému trendu evropských referend? Jaký je jejich pravý účel? Co nám má výsledek těchto referend sdělit? Evropská unie je často kritizována za nedostatek legitimacy související se vzdáleností vůči evropskému voliči. Bývá vnímána jako projekt elit, v jehož složité byrokratické struktuře se běžný občan ztrácí. Její představitelé proto ve snaze přiblížit se evropským občanům a zapojit je do procesu utváření integrace prosazují prvky přímé demokracie pro rozhodování o evropských záležitostech. Usilují také o to, aby bylo možné vyhlásit referendum celoevropské.¹⁷

Evropská referenda by měla sloužit také jako prostředek komunikace mezi elitou EU a obyvateli členských států. I významný teoretik komunikace Jürgen Habermas například věří, že Evropa je schopná vytvořit jeden národ. Považuje ale za nezbytnou podmínku její demokratičnosti přijetí ústavy, a to nejlépe celoevropským referendem, které by vyvolalo rozsáhlou debatu.¹⁸

Možnost vyhlášení či nevyhlášení referenda je ale stále v rukách členského státu, proto závisí do velké míry na politické scéně daného státu. Vláda členského státu, která nemá podle ústavního zákona povinnost referendum vyhlásit, se uchýlí k jeho vypsání jen bude-li to pro ni prospěšné. Gerald Schneider a Patricia Weitsman přirovnávají evropská referenda k nástrahám, s jejichž pomocí mohou voliči potrestat nepopulární vládu.¹⁹ Přesto se při příležitosti schvalování Evropské ústavní smlouvy evropské referendum dočkalo velkého rozmachu²⁰ a vyhlašuje se i v zemi, kde nikdy před tím nebylo celonárodní referendum užito, v Nizozemsku.

¹⁶ FIALA, P. – PITROVÁ, M. (Eds.): c. d., s. 18.

¹⁷ V této práci se užívá pojem „evropské referendum“ pro referendum o evropských otázkách vyhlášené jednotlivými členskými nebo kandidátskými zeměmi EU. Pojem „celoevropské referendum“ zase označuje takové referendum, které by se konalo ve všech členských zemí EU současně s koordinovanými pravidly a postupem.

¹⁸ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír (Eds.): *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2004, s. 311., s. 308.

¹⁹ SCHNEIDER Gerald, – WEITSMAN, Patricia A.: *The Punishment Trap*. Comparative Political Studies, 28, 1996, č. 4, 582–607.

²⁰ Vyhlásit referendum o Evropské ústavní smlouvě se kromě Nizozemska a Francie rozhodlo Španělsko (úspěšně proběhlo), Portugalsko, Lucembursko, Dánsko, Velká Británie, Irsko, Belgie (chystalo se) a uvažovalo se o něm v Polsku, Litvě, Slovinsku a České republice. WANLIN, Aurore: *Rizika neschválení evropské ústavní smlouvy*. Euractiv, 11. 11. 2004. <<http://www.euractiv.sk/>> (2. 3. 2009)

Na evropská referenda může být nahlíženo z několika různých teoretických přístupů. Jedním z nich je teorie voleb druhého řádu, dalším možnými přístupy je například tzv. "škola evropského postoje"²¹ a škola utilitarismu.²² Škola evropského postoje zastává názor, že lidé se v evropském referendu rozhodují podle svého individuálního vnímání evropské integrace a postoje k Evropské unii. Utilitaristé zase tvrdí, že hlavní motivací evropského voliče je především vidina zisku, a volič tedy bude hlasovat ve prospěch EU pouze tehdy, pokud se mu to bude zdát ekonomicky či jinak výhodné.

Na evropská referenda je také možné aplikovat teorii voleb druhého řádu. Tato teorie nahlíží na evropská referenda jako na volby druhého řádu, tedy volby vnímané voliči jako méně důležité než volby parlamentní. Předpokládá u nich tudíž menší zájem voličů, tedy nižší volební účast a možnost častějšího protestního hlasování než u voleb prvního řádu. Zastánci této teorie také považují národní témata za dominantní faktor při rozhodování v evropských referendech. Na formulaci teorie a její aplikaci na evropské volby mají zásluhu především Karlheinz Reif a Hermann Schmitt, kteří se zabývali rozborem voleb do Evropského parlamentu.²³ Při volbách do Evropského parlamentu podle nich na voliče působí dvě arény. Prvořadá a podle Reifa a Schmitta důležitější je národní politická aréna, druhořadá a méně významná při rozhodování voličů pak evropská politická aréna.

Evropská referenda i referenda obecně můžeme rozdělit na několik druhů podle různých kritérií. Z hlediska závaznosti jejich výsledku pro další postupování politických elit můžeme referenda rozlišit na závazná a konzultativní. Výsledek závazného referenda je pro politiky závazný, musí se tedy řídit jeho výsledkem. Výsledky konzultativního referenda naopak nejsou závazné, jde tedy spíše o jakýsi výzkum veřejného mínění na žádost vlády, podle něhož se však nadále není nutné řídit.

²¹ The European Attitude School.

²² HOBOLT, Sara: *Deciding on Europe: Voting Behaviour in European Referendums*. Práce prezentována na výroční schůzi American Political Science Association, Hilton Chicago a Palmer House Hilton, 2. 9. 2004, Allacademic.com, s. 4.
<http://www.allacademic.com/meta/p61439_index.html> (12. 3. 2009)

²³ MARCH, Michel: *Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections*. Cambridge, Cambridge University Press 1998, s. 2–5.

Jaký má ovšem takové referendum smysl? Podle Thomase Cronina může zabránit přijetí rychle navržených nebo emocionálně řízených kroků zastupitelů, pokud jejich podpora bude ve společnosti malá.²⁴ Jeho výhodou je také to, že umožňuje zhodnotit a odrazit veřejné mínění v konečném rozhodnutí, avšak nezavazuje se řídit zcela podle něho. Těsný výsledek konzultativního referenda může také demonstrovat nejednoznačnost postoje veřejnosti a v této situaci by vyhlášení závazného referenda nemuselo být moudré. Závazné referendum by mělo smysl v takovém případě pouze tehdy, jestli by mělo sloužit jako prostředek rozhodnutí patové situace, kdy se nejsou schopni zastupitelé na daném problému shodnout.

Dále podle zakotvenosti referenda v legislativě a povinnosti ho v určitých případech vyhlásit, dělíme referenda na obligatorní a fakultativní. Jak už z názvu vyplývá, obligatorní typ musí vždy k otázce dané zákonem proběhnout, kdežto fakultativní se může ale nemusí k určitému problému konat. Zvláštním druhem referenda je pak referendum ratifikační, které má posloužit ke schválení již formálně přijatého kroku. Z hlediska geografického rozsahu problému se referenda také dělí na celostátní a lokální.

Za hlavní výhody rozhodování pomocí referend bývá odborníky zabývající se jejich výzkumem²⁵ považovány především tyto prvky: Referendum je dobré pro rozhodování problémů, které se staly příčinnou rozporu mezi zastupiteli voličů a vládou. Hlas lidu může v případě takové patové situace posloužit jako vyřešení tohoto sporu a schválení nebo zamítnutí určitého kroku v případech, kdy je nějaké rozhodnutí lepší než žádné nebo zdlouhavé rozhodnutí, nebo v případech, kdy není možné uspokojit alespoň částečně všechny na základě kompromisu. Do tohoto bodu můžeme zahrnout referendum ohledně sebeurčení národů.

Referendum může také zabránit v uskutečnění kroků, které by byly pouze zvláštní momentálně vládnoucí strany a pro společnost jako celek by nebyly výhodné. Může také posloužit jako regulátor kroků státních představitelů, které byly podpořeny na základě korupce nebo překročení mandátu. Možnost vyhlásit referendum může tedy také donutit vládu k větší zodpovědnosti ohledně reflexe přání občanů.

²⁴ CRONIN, T. E.: c. d., s. 163–166.

²⁵ CRONIN, T. E.: c. d., s. 157–170.

Referendum přispívá k větší demokracii. Tento argument vychází z toho, že moderní společnost je dostatečně vzdělaná, zodpovědná a racionální, aby mohla sama rozhodovat o tom, co je pro ni nejlepší. Referendum může přispět k většímu zájmu veřejnosti o danou problematiku a k šíření vzdělanosti pomocí diskuze a informační kampani ohledně problému vystavenému referendu. Výhodou je nesporně také zintenzivnění kontaktu mezi zástupci a voliči při častém vyhlásování referend.

Za hlavní nevýhodu referenda je považována především skutečnost, že je volič nucen rozhodnout pouze mezi dvěma alternativami, není možnost navrhnout nějaké jiné řešení nebo kompromis obou variant. Dalším důležitým argumentem proti je neslučitelnost referenda s podstatou zastupitelské demokracie. Obyvatelé zastupitelské demokracie již souhlasili s tím, že za ně bude rozhodovat někdo jiný, a v případě vyhlášení referenda se zase zodpovědnost za rozhodnutí přesouvá na voliče. Toto může voliče zbytečně zatěžovat. Průměrný volič podle odpůrců přímé demokracie navíc často nerozumí složitým formulacím zákonů a smluv a často sám není schopen posoudit, jaké budou následky jejich přijetí či odmítnutí.

Referendum je náročné jak na čas a energii, kterou musí volič věnovat k prostudování problému a na odevzdání hlasovacího lístku, tak na finance, které stát investuje do kampaně, šíření osvěty a technických věcí ohledně samotné hlasovací procedury. Volič se tedy může snadno nechat ovlivnit masivní kampaní podporovanou bohatými společnostmi, jedinci nebo skupinami, které se budou snažit prosadit své vlastní zájmy. V extrémních případech se tak výsledkem referenda může stát i omezení demokracie a práv občanů.

Referendum může být také podnětem pro rozdělení a polarizaci národa na dvě skupiny ohledně projednávané věci. Možnost jeho uplatnění pro případ národního sebeurčení může také příliš podporovat secesionistické tendence a rozpad státu. Existuje zde ale také argument, že většinový princip referenda poškozují menšiny, neboť je přímo ztělesněním nástroje pro tyranii většiny. Dalším následkem možnosti vyhlásit referendum o dané otázce může vést k tomu, že se reprezentanti budou snažit přijmout pouze populární kroky nebo umírněné stanovisko, aby je opozice nedonutila k radikálnímu řešení formou referenda.

Jak ukáže následující podkapitola, v Nizozemsku tradičně převažovaly spíše argumenty odpůrců referenda. Nizozemci si nepřáli narušit princip reprezentativní demokracie prvky přímého hlasování. Obávali se poškození po dlouhou dobu budované a jemně vypracované pilířové struktury proporční reprezentace jednotlivých kulturních skupin nástrojem rozhodování na základě většinového principu. V 90. letech minulého století se však začala struktura státu měnit a utvářely se tak i vhodnější podmínky pro debaty o možnosti užití referenda. Mezi hlavní argumenty zastánců konání referenda o Evropské ústavní smlouvě patřila především možnost vzniku široké společenské diskuze, šíření povědomí veřejnosti o daném dokumentu a přiblížení politických reprezentantů voličům. Odpůrci Ústavní smlouvy prosazovali vyhlášení referenda rovněž ve snaze zabránit přijetí tohoto dokumentu představiteli státu, kteří ve většině Smlouvu podporovali. Snažili se tak zabránit podle nich uspěchanému kroku, který by byl pro nizozemskou společnost nevýhodný.

1. 1. Nizozemská specifika a referendum

V následujících řádcích se pokusím odpovědět především na tyto výzkumné otázky: Jaké důvody vedly Nizozemsko k vypsání referenda ohledně Evropské ústavní smlouvy? Jaké má Nizozemsko zkušenosti s institutem referenda? Jak je tento institut vnímán v Nizozemsku z hlediska historické tradice a politické kultury?

Referendum o Evropské ústavní smlouvě bylo vůbec prvním celonárodním referendem uskutečněným v Nizozemsku od roku 1797.²⁶ Debaty o možnosti jeho dalšího uskutečnění se ovšem vedou již od 19. století. Větší participaci voličů tehdy prosazovali socialisté, naráželi ovšem na odpor konzervativních stran, které si nepřály narušit nizozemskou Ústavu prvky přímé demokracie.²⁷ Vážnější debaty o referendu znovu započaly v 90. letech století dvacátého, kdy se začala prohlubovat mezera mezi politickými reprezentanty a jejich voliči.

K novému oživení veřejné debaty o referendu přispěla už v 70. letech zpráva Biesheuvelovy komise,²⁸ která podporovala zavedení tzv. nepovinného korektivního legislativního referenda.²⁹ Referendum však nesmělo být více než doplněk politického systému. Přesto se proti tomuto návrhu postavila silná opozice tvořená křesťanskými demokraty (CDA)³⁰ a liberály (VVD).³¹ Tyto strany tradičně viděly v referendu hrozbu politickému systému založeného na reprezentaci a proporčnosti. V nizozemské historii měly tyto názory převahu, neboť společnost byla po dlouhou dobu rozdělená podle pilířového konceptu *verzuiling*,³² který umožňoval pokojné soužití různých kulturních skupin obyvatelstva. Aplikace jakékoli většinové formy rozhodování byla pro fungování této společnosti nemyslitelná.

²⁶ V roce 1797 se uskutečnilo referendum v rámci nově založené tzv. Batavské republiky o ústavě navržené Francouzi, která byla rovněž odmítnuta.

²⁷ Poprvé vystoupila s konkrétním nápadem změny ústavy ve prospěch prvků přímé demokracie socialistická strana SDAP v roce 1903. Prosazovala především možnost lidové iniciativy. Viz: GALLAGHER, M. – ULERI, P. V. (Eds.): *The Referendum Experience in Europe*. New York, St. Martin's Press 1996, s. 126.

²⁸ Barend Willem Biesheuvel byl nizozemský politik a premiér v letech 1970-1973.

²⁹ Tzv. *Correctief referendum* se užívá pro potvrzení již vládou nebo zastupitelským jiným orgánem přijatého legislativního aktu. Pokud by v referendu došlo k odmítnutí tohoto aktu, měl by se znovu vrátit k projednávání. Viz: *Parlament & Politiek*.

³⁰ *Het Christen-Democratisch Appél* (CDA) – Křesťanská demokratická výzva.

³¹ *De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie* (VVD) – Lidová strana za svobodu a demokracii.

³² Pojem *Verzuiling*, neboli "rozčlenění či "rozškátulkování" dobře vystihuje charakter nizozemské společnosti od 80. let 19. století do počátku 90. let 20. století. Každý z kulturních segmentů společnosti měl svou vlastní strukturu včetně politických stran a byl poměrně samostatný. Více viz BESSELINK, Leonard, F. M.: *Double Dutch: the Referendum on the European Constitution*. In: *European Public Law*. South Carolina, Aspen Publishers 2006, s. 2.

Velký vliv na změnu postoje ohledně rozhodovacích procesů v 90. letech měla také zpráva Deetmanovi komise,³³ která kritizovala nizozemskou vládu z přílišné konzervativnosti a snahy udržet si stará privilegia, které ovšem nebyla ve vyvíjející se a dynamické společnosti již opodstatněná.³⁴ Tato situace pak vedla k uskutečnění několika referend na lokální úrovni. V nizozemské Ústavě stojí, že političtí reprezentanti musí vykonávat svou práci a rozhodovat se bez jakékoli zátěže,³⁵ což automaticky vylučovalo možnost konání závazného referenda. V roce 1994 byly ovšem přijaty zákony umožňující konání konzultativních referend.

Referenda na lokální úrovni se téměř bez výjimky týkala konkrétních veřejných problémů, jako třeba možnosti výstavby nového sídliště (Haarlem 1991), prodloužení otvírací doby v barech (Leiden 1991), omezení automobilové dopravy (Amsterdam 1992) nebo rozdělení hlavního města do více městských částí (Amsterdam 1995, korektivní referendum). Voliči se ve většině případů vyjádřili negativně.³⁶

Nová jednání o ústavní reformě započala v listopadu 2002, kdy poslanec za Sociální stranu (SP)³⁷ Frans Timmermans vystoupil s návrhem na přijetí zákona o možnosti vyhlášení konzultativního referenda o evropských otázkách. Snažil se tak prosadit především konání referenda o přístupu desítky nových zemí do EU. Ani tato parlamentní debata ovšem nevedla k novému zákonu. Po volbách 2003 se ovšem iniciativy chopily dvě opoziční strany, Zelená levice (především pak její poslankyně Farah Karimi)³⁸ a Strana práce (pod vedením Niesca Dubbelboera)³⁹ a jedna strana z vládní koalice Demokraté 1966 (iniciativa poslance Borise van der Hama)⁴⁰. Tyto strany prosazovaly konání referenda především proto, že věřily, že Evropská ústava získá při tomto způsobu schválení větší legitimitu; přály si větší míru zapojení občanů do procesu vytváření evropské integrace; chtěly vzbudit

³³ Willem Joos Deetman je nizozemský politik. V letech 1989-1996 sloužil jako předseda nizozemské Poslanecké sněmovny (Tweede kamer).

³⁴ ZIEMANN, Kavita: *Elite support for Constitutional Reforms in the Netherlands*. Leiden University 2008. <http://verfassungswandel.files.wordpress.com/2008/10/7-ziemmann-paper.pdf> (29. 8. 2008)

³⁵ *Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden*. <<http://www.st-ab.nl/wetgrondwet.htm>> (23. 2. 2009)

³⁶ GALLAGHER, M. - ULERI, P. V. (Eds.): *The Referendum Experience in Europe*. New York, St. Martin's Press 1996, s. 133.

³⁷ *De socialistische partij (SP)* – Sociální strana.

³⁸ *Groen Links* – Zelená levice.

³⁹ *De Partij van de Arbeid (PvdA)* – Strana práce.

⁴⁰ *Democraten 1966 (D'66)* – Demokraté 1966.

širokou debatu a zvýšit tak povědomí voličů o evropské problematice.⁴¹ Všechny tyto strany prosazovaly schválení dokumentu a věřily, že nizozemští voliči rovněž smlouvu podpoří.

Z opozičních stran návrh podpořil i List Pima Fortuyna (LPF)⁴² a Sociální strana, malé katolické strany byly proti. Vládnoucí CDA se postavila jednoznačně proti, VVD byla rozdělená. Právě na VVD z hlediska parlamentních křesel spočívala konečná volba. Možná díky tomu, že její lídr Jozias van Aartsen byl referendu nakloněn, získaly strany prosazující referendum v parlamentu dostatečný počet hlasů pro přijetí jednorázového zákona o celonárodním referendu o Evropské ústavní smlouvě.⁴³ Výsledek referenda však měl být pro vládu nezávazný. Tento zákon byl v nizozemské Dolní sněmovně schválen 25. ledna 2005, tedy teprve čtyři měsíce před vyhlášením referenda.

Nizozemsko tedy před konáním referenda o Evropské ústavní smlouvě nemělo s institutem referenda velké zkušenosti. Prvky přímé demokracie se prosazovaly velmi pomalu. Tato země si po dlouhou dobu zakládala na tradici reprezentativní demokracie, která vyhovovala jejím specifickým kulturním podmínkám. Tyto podmínky se však od 80. let minulého století začaly měnit a i diskuze ohledně užití referenda nabraly nový směr. V 90. letech pak vedly k uskutečnění několika referend na lokální úrovni v některých velkých městech. Jejich charakter byl však ještě spíše experimentální. Po volbách v roce 2003 získaly strany nakloněné referendu dostatečný počet křesel, aby prosadily vyhlášení referenda ohledně Evropské ústavní smlouvy. Strany, které návrh na konání referenda iniciovaly, byly proevropsky laděné a nakloněné ratifikaci dokumentu. Vyhlášením referenda sledovaly především větší zapojení občanů na formování EU, zvýšení informovanosti o integraci a tudíž zvýšení legitimacy Unie v očích občanů. Tyto strany si byly téměř jisté, že Nizozemci Ústavní smlouvu podpoří.⁴⁴

⁴¹ ALBI, Anneli – ZILLER, Jacques (Eds.): *The European Constitution and National Constitutions: Ratification and Beyond*. Alphen aan the Rijn, Kluwer Law International 2007, s. 117.

⁴² *De Lijst Pim Fortuyn* (LPF) – List Pima Fortuyna.

⁴³ HARMSEN, Robert: *The Dutch Referendum on the Ratification of the European Constitutional Treaty*. Sussex European Institute, EPERN Referendum Briefings Paper no. 13, 1.červen 2005, 15 s. <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/epern-rb_netherlands_2005.pdf> (24. 2. 2009)

⁴⁴ ALBI, A. – ZILLER, J. (Eds.): c. d., s. 123.

2. NIZOZEMSKO A EVROPSKÁ UNIE

2. 1. *Postoj Nizozemska k evropské integraci*

Nizozemsko patřilo k zakládajícím státům Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO), od začátku se tedy podílelo na rozvoji evropské integrace. Spolu s dalšími zeměmi Beneluxu se řadilo mezi tradiční zastánce formujícího se evropského společenství, jeho prohlubování a posilování. Geografická pozice a obchodní zájmy byly důležitými faktory, proč Nizozemsko od začátku integraci podporovalo.⁴⁵ Nizozemsko exportuje 60 % všech svých výrobků a dováží 55 % všeho, co spotřebuje,⁴⁶ má tedy především velký zájem na odstraňování bariér trhu a ekonomické integraci. Evropská ústava byla v tomto smyslu považována za velmi liberální. Změnil se tedy nějakým způsobem postoj Nizozemska k Evropské unii před konáním referenda? Co mohlo být příčinou těchto změn?

Od konce druhé světové války až do devadesátých let byly všechny významné nizozemské politické strany téměř bez výjimky naladěny pro prohlubování evropské spolupráce a integrace. Dvě nejsilnější strany, které získávaly většinu v parlamentu v tomto období, Sociálně demokratická strana (PvdA) a Křesťansko-demokratická strana (CDA), měly velký podíl na posunu evropské integrace vpřed. Silně negativní postoj k rozvoji EU měli v Nizozemsku po dlouhou dobu pouze komunisté, jejich podpora však nikdy nebyla příliš významná a v 80. letech 20. století se transformovali na Sociální stranu (SP).

Na počátku devadesátých let se začala zřetelněji prosazovat Strana pro svobodu a demokracii (VVD), jejíž představitel Frits Bolkestein nezastával pozitivní stanovisko k evropské politické integraci. Podle něj se měla EU omezit jen na integraci ekonomickou. Nelze prý vybudovat společnou evropskou identitu, když země mimoevropské jsou často členskými zeměmi EU bližší než jiní členové tohoto společenství. Evropská unie navíc vytváří ohromnou propast mezi občany a politickou elitou v Bruselu, jejíž pravomoci by proto měly zůstat omezené na tři hlavní úkoly: rušení ekonomických bariér; řešení přeshraničních sporů, které nemohou být efektivně řešeny na národní úrovni, a spolupráci v oblastech, v nichž budou mít evropské státy jednoznačně společné zájmy.

⁴⁵ BESSELINK, Leonard, F.M.: *Constitutional Referenda in the Netherlands: Debate in Margin*. Electronic Journal of Comparative Law, č. 11, 1.květen 2007, 23 s.

⁴⁶ KABELA, Miroslav: *Evropská unie: Pohled z Nizozemí*. Brno, Barrister&Principal 2004, s. 49.

F. Bolkestein byl kvůli svým protievropským názorům vystaven kritice opozičních poslanců. Ti ho obviňovali z oportunistického očeřování EU, jež může ohrozit postavení Nizozemska v integraci. Za pokles popularity EU v očích Nizozemců však mohla i pevná fakta: v devadesátých letech se tato malá země stala největším přispěvatelem do EU přesto, že čelila ekonomickému poklesu. Ve druhé polovině 90. let už nebyl F. Bolkestein jediným vrcholným politikem se spíše negativním pohledem na EU. Ministr financí Gerrit Zalm (VVD) od roku 1995 začal stupňovat svou kampaň ohledně nutnosti rozpočtové reformy EU.

Po celá 90. léta v Nizozemsku klesá podpora tradičních stran PvdA a CDA na úkor jejich pravicovějších a radikálnějších konkurentů. Rovněž Sociální strana (SP) přitvrdila ve své kampani, kde prezentovala EU jako vrcholně kapitalistickou a neetickou organizaci vykořisťující slabší členy. Podle jejího lídra Jana Marijnissena se EU blížila stále více nekontrolovatelnému superstátu, který postupně zbavuje provincie moci. V roce 2002 strana volala po konání referenda o rozšíření EU o další státy i o přijetí Ústavní smlouvy. Připravila také tzv. "Pohotovostní plán" na znovuzavedení Guldenu. Strana slavila ve volbách v roce 2002 historický úspěch díky zisku 6 % odevzdaných hlasů.

Na přelomu tisíciletí se začíná v nizozemské zahraniční politice prosazovat tzv. "nový bilateralismus" a Nizozemsko se snaží posilovat bilaterální vztahy s klíčovými partnery na úkor ostatních států EU. Tento směr prosazoval ministr VVD G. Zalm. V roce 2004 se mimo jiné i kvůli názorům na vývoj evropské integrace od VVD odštěpila krajně pravicová část vedená Geertem Wildersem, která zformovala Stranu pro svobodu (PVV).⁴⁷ Wildersova strana se staví k Evropské unii mnohem ostřeji než VVD.

V roce 2001 vstoupil na politickou scénu populistický pravicový politik Pim Fortuyn, který si velmi rychle získal náklonnost Nizozemců. V únoru 2002 založil vlastní stranu List Pima Fortuyna (LPF), která oplývala velkou dávkou cynismu k budování evropského společenství a volala po obnovení nizozemské suverenity. Fortuyn viděl EU jako dílo evropských byrokratů, které bylo navrženo tak, aby sloužilo především jejich zájmům. Tvrdil ale, že je možné ji reformovat – musí se přiblížit občanům. Sám sestavil reformní plán o devíti bodech:

⁴⁷ *Partij voor de Vrijheid* (PVV), známá také pod názvem *Groep Wilders* – Strana za svobodu, Wildersova skupina.

1. je nutná revize nizozemského příspěvku do unijního rozpočtu
2. zrušení zemědělských subvencí a znárodnění zemědělské politiky
3. zrušení strukturálních fondů
4. založení nového časově omezeného strukturálního fondu pro nové členské státy, který by jim umožnil povznést ekonomiku na evropskou úroveň
5. nově přistupující státy budou dočasně vyloučeny z Ekonomické a Měnové unie
6. v Nizozemsku se bude pořádat závazné referendum ohledně přístupu nových členských států
7. Nizozemsko iniciuje konferenci, na které se rozhodne, které pravomoci se EU ponechají a které se přesunou zpět na národní úroveň
8. Evropský parlament bude podroben kritickému zhodnocení⁴⁸
9. Nizozemský parlament bude poslancům propůjčovat pouze limitovaný a vázaný mandát na vyjednávání evropských záležitostí.

Přes tyto radikální návrhy Fortuyn neopomenul zmínit, že EU přinesla členským zemím mír a stabilitu. Přestože lídr LPF byl zavražděn v roce 2002 krátce před květnovými volbami, ovlivnil svými názory velkou část Nizozemců. Jeho strana získala 17 % odevzdaných hlasů, což jí vyneslo 26 křesel v 150 místním nizozemském parlamentu.

Jak bylo naznačeno v reformním programu LPF, důležitým tématem parlamentních voleb v květnu 2002 a lednu 2003 se stalo východní rozšíření EU. I VVD pod vedením Hanse Dijkstala se prezentovala jako velmi rezervovaná k dalšímu rozšíření. Obávala se především možného poklesu hodnoty Eura a celkové stability EU. Dijkstal podmiňoval souhlas s rozšířením reformou Společné zemědělské politiky a strukturálních fondů EU. Strany PvdA, CDA i D'66 však považovaly postoje VVD za nezodpovědné. CDA v čele s Janem Petrem Balkenendem nezměnila svou pozici příznivce silné a federální Evropy, zdůrazňovala ovšem nutnost zároveň s rozšířením reformovat stávající instituce EU, aby Unie neztratila svou kredibilitu. Podle Balkenendeho by rozšíření EU mělo být také spojeno s reformou strukturálních fondů.

⁴⁸ Pim Fortuyn by nejraději viděl jeho nahrazení Senátem hájícím národní zájmy států.

Podle složení nové vlády sestavené po volbách 2002, reprezentované CDA, VVD a LPF, bylo jasné, že Nizozemsko přitvrdí ve svých požadavcích na EU. VVD byla pouze pro rozšíření o Lucemburskou skupinu států. CDA sice podmiňovala rozšíření určitými kroky, na druhou stranu ale vyzdvihovala historické a ekonomické příležitosti nového rozšíření a Nizozemsko by se podle ní nemělo izolovat v rámci EU přemrštěnými požadavky.

Představitel D'66 Thomas de Graaf navrhl konání referenda ohledně přijetí nových států, které podpořila PvdA s ostatními levicovými stranami a LPF, proti se ale postavila CDA a VVD. Když návrh neuspěl, vystoupilo vedení D'66, Strany práce a Zelené levice v roce 2003 s novým návrhem na konání konzultativního referenda ohledně Evropské ústavní smlouvy. Takové referendum by podle nich mělo dodat Smlouvě větší legitimitu a mělo rozšířit participaci obyvatel na integračním procesu.

Vládnoucí koalice nebyla v postoji k referendu jednotná, strana D'66 byla odjakživa stoupcem přímé demokracie, ale spíše konzervativní CDA zaujala opatrnější pozici. Podobně jako VVD vyzdvihovala principy zastupitelské vlády a její tradici si nepřála narušit. CDA se po rozmyšlení nechala slyšet, že by výsledek referenda byla ochotna akceptovat pouze pokud by účast přesáhla 30 %, a z toho by se minimálně 60 % voličů shodlo na konečném výsledku.

V roce 2004 získala Strana za transparentní Evropu⁴⁹ Paula van Buitenena ve volbách do Evropského parlamentu 2 křesla z celkových 27 křesel náležejícím Nizozemcům. Strana velmi kritizovala finanční politiku EU a vinila ji z nedostatku legitimacy. P. van Buitenen přispěl z pozice úředníka Evropské komise k odhalení korupce za Sartrovi éry.

V červnu téhož roku přednášel nizozemský ministr zahraničí Ben Bot na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Evropská unie se podle něj příliš zrychlila, lidé nestačí sledovat její tempo, příliš se vzdaluje svým občanům. O Evropské ústavní smlouvě by mělo podle jeho slov proběhnout referendum na celoevropské úrovni, neboť referenda na národních úrovních kladou občanům pokaždé jiné otázky.⁵⁰

⁴⁹ *Europa Transparent*, překládáno jako Strana za transparentní Evropu.

⁵⁰ KABELA, Miroslav: *Evropská unie: Pohled z Nizozemí*. Brno, Barrister & Principal 2004, s. 31–32.

I přes vlnu kritiky Evropské integrace na domácí scéně všechny nejsilnější politické strany v Nizozemsku přijetí Evropské ústavní smlouvy podporovaly. Nizozemsko většinou prosazovalo nadnárodní princip EU nad mezivládním⁵¹ a podpora Ústavní smlouvy nebyla v tomto smyslu výjimkou. Trvalo ovšem na právu veta pro určení finančního rozpočtu EU, nebude-li stanovena strukturální hranice příspěvku. Také poněkud skepticky nahlíželo na budoucnost dokumentu, když státy nedodržují ani již přijaté smlouvy. Jako příklad můžeme uvést Pakt stability, který byl soustavně porušován Německem a Francií. Jako jediný se proti tomuto porušování postavil nizozemský ministr financí G. Zalm.⁵²

Země na Ústavní smlouvě oceňovala především zefektivnění Evropské komise snížením počtu jejích členů a nabytím nových pravomocí. Nebyla ani proti zavedení úřadu Prezidenta Evropské komise, prosazovala jeho volbu Evropským parlamentem (EP), aby měl dostatečnou legitimitu. Rovněž prosazovala i zefektivnění Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP), i když nevěřila zcela jejímu praktickému fungování.⁵³

Podle stranické příslušnosti lze obecně říci, že pravicové strany vyzdvihovaly na Ústavní smlouvě především další prohloubení ekonomické integrace a volný trh. Levicové strany pak byly více nakloněny politické integraci. Extrémní strany jak napravo, tak nalevo stranického spektra, ovšem byly proti ratifikaci dokumentu. Konkrétní postoje nizozemských stran k Ústavní smlouvě pak byly následující:

CDA, která ve volbách v roce 2003 získala 28,6 % hlasů, zastávala ke Smlouvě jednoznačně pozitivní postoj. Prosazovala především posílení pravomocí Evropského parlamentu, hlavně pak v oblasti unijního rozpočtu, a zrušení veta členských států v SZBP. Navíc si přála vsunout do Ústavní smlouvy větu o Bohu a křesťansko-židovské tradici Evropy.

PvdA, která získala v roce 2003 27,3 % hlasů, byla s CDA pro zrušení veta v rámci SZBP a posílení pravomocí EP a navíc prosazovala usídlení EP pouze v Bruselu.

VVD se ziskem 17,9 % hlasů přijetí Smlouvy rovněž spíše podporovala, ovšem

⁵¹ Opatrnější bylo Nizozemsko v oblasti obrany, zahraniční politiky, soudnictví a policejní spolupráce – v těchto oblastech se přiklánělo spíše k mezivládnímu principu. Viz: PIJPERS, Alfred: *Why the Netherlands said "no"*. Europe's World, 1, podzim 2005, s. 175–177.

⁵² Inspiroval tak Evropskou komisi, aby podala žalobu k Evropskému soudnímu dvoru.

⁵³ Nizozemsko připouštělo, že v kritických chvílích není jednoduché se v rámci SZBP shodnout. Navrhovalo většinové hlasování s tím, že odpůrci návrhu se v případě jeho schválení na jeho uskutečnění nemusí podílet, nesmí ale proti němu vystupovat. KABELA, Miroslav: *Evropská unie: Pohled z Nizozemí*. Brno, Barrister & Principal 2004, s. 21.

striktně trvala na právu veta v otázkách rozpočtu a přála si ponechat zastoupení všech členských států v Evropské komisi.

SP s 6,3 % hlasů a LPF, jehož podpora klesla na 5,7 % hlasů, byly jedinými stranami v parlamentu, které se jednoznačně postavily proti přijetí Ústavní smlouvy. Spíše negativní postoje vůči Evropské ústavní smlouvě zastávaly také menší protestantské strany. Politická reformovaná strana (SGP – 1,6 % hlasů)⁵⁴ byla proti jakémukoli prohlubování politické unie, úřad přímo voleného prezidenta Evropské komise a založení Evropského senátu pro ní bylo nemyslitelné. Křesťanská unie (CU – 2,1 %)⁵⁵ ve svém manifestu z roku 2002 vyzdvihovala, že Nizozemsko musí zůstat soudržnou politickou entitou v rámci EU, souhlasila však s reformou Evropského společenství, pokud bude zachován princip subsidiarity. Tyto strany měly v parlamentu dohromady 22 křesel.

Zelená levice s 5,1 % hlasů se stavěla velmi kriticky k *“Evropě trhů a peněz, ve které jsou lidé a životní prostředí až na druhém místě.”*⁵⁶ Přesto tato strana podporovala další prohlubování a rozšiřování EU, včetně přijetí Evropské ústavní smlouvy.

D'66 se ziskem 4,1 % hlasů zastávala velmi podobná stanoviska jako PvdA, přála si také posílit rozpočtové pravomoci EP.⁵⁷

Po volbách z ledna 2003 sedělo v nizozemské Dolní komoře parlamentu 128 příznivců Evropské ústavní smlouvy a 22 jejích odpůrců. Příznivci tvořili tedy 85 % všech poslanců.

Od poloviny 90. let minulého století skutečně můžeme pozorovat jistý nárůst kritiky evropské integrace z úst části nizozemské politické elity. Po roce 2001 lze dokonce zaznamenat výrazný vzestup podpory extremistických stran značně skeptických k vývoji EU, jako List Pim Fotuyn nebo Sociální strana. Častými argumenty kritiků Evropského společenství pak byla především výše nizozemského příspěvku a nutnost reformy unijního rozpočtu, přílišné zrychlení integrace a obavy z přístupu desítky nových členských států.

⁵⁴ *Staatkundig-gereformeerde Partij* (SGP), Politická reformovaná strana.

⁵⁵ *De Christen unie* (CU) – Křesťanská unie.

⁵⁶ HARMSEN, R.: C.d., s. 102.

⁵⁷ Volební výsledky jednotlivých stran z ledna 2003 přejaty z: *Nederlandese verkiezingsuitslagen 1918 – nu*. <<http://www.nlverkiezingen.com/TK2003.html>> (2. 3. 2009)

2. 2. Problémy řešené v Nizozemsku s možným vlivem na výsledek referenda

Kromě problémů spojených přímo s postavením Nizozemska v Evropské unii je nutné zhodnotit také další problémy, které nížinatá země řešila před konáním referenda a které by mohly být rovněž považovány za možné příčiny odmítnutí Ústavní smlouvy.

Jedním z témat v Nizozemsku velmi často diskutovaným zejména po 11. září 2001 byl problém s imigrací a menšinami. V Nizozemsku tvoří imigranti skoro 20 % celkové populace, z toho většinu zastávají přistěhovalci z Maroka, Surinamu, Aruby, Nizozemských Antil a Turecka.⁵⁸ Poměrně vysoké procento tvoří tedy přistěhovalci muslimského vyznání. Po útocích na World Trade Centre Nizozemsko vyjádřilo nejvyšší nedůvěru k islámu z celé Evropy.⁵⁹

Již na přelomu 80. a 90. let minulého století Nizozemsko opouští optimistická víra v multikulturalismus jako obohacení a zpestření společnosti a moderní styl života. Debatu o nárůstu nezaměstnanosti, kriminality a záškoláctví mezi příslušníky menšin otevřel Frits Bolkestein politikou tzv. Nového realismu.⁶⁰ Ještě ráznější politiku vůči imigrantům prosazoval Pim Fortuyn a Geert Wilders. Diskuze doprovázely i praktické kroky v podobě přijímání pragmatických zákonů, které měly usnadnit integraci imigrantů do nizozemské společnosti. Byly rovněž stanoveny přísnější kvóty pro příjem imigrantů. Od roku 2006 má již Nizozemsko jedny z nejpřísnějších kritérií.⁶¹

Nezaměstnanost se ovšem neprojevuje jen mezi příslušníky menšin. Rok před referendem má Nizozemsko nejrychlejší nárůst nezaměstnanosti ze členů EU spolu s Portugalskem a Lucemburskem.⁶² Kromě příslušníků menšin byla nezaměstnanost nejvyšší mezi mladými lidmi. Nizozemsko zavádí opatření v podobě omezení pracovních hodin, snížení podpory v nezaměstnanosti a plánuje

⁵⁸ BÍNA, Vladimír – VAN HAMERSVELD, Ineke: *The Netherlands: Recent Political Issues and Debates*. *Compedinum*, květen 2008. <<http://www.culturalpolicies.net/>> (11. 3. 2009)

⁵⁹ PRINS, Baukje: *Konec nevinnosti. Úskalí multikulturního soužití v Nizozemsku*. Brno, Barrister & Principal 2005, s. 7.

⁶⁰ PRINS, B.: c. d., s. 16–30.

⁶¹ HONZÁK, Radek: *Horké téma imigrace střídá ekonomika*. *Euroscop.cz*, 22. 11. 2006. <<http://www.euroskop.cz/>> (11. 3. 2009)

⁶² LA ROCHE, Guy: *Dutch Referendum: some background*. *A Fistful of Euros*, 1. června 2005. <<http://fistfulofeuros.net/afoe/the-european-union/dutch-referendum-some-background/>> (13. 3. 2009)

program na návrat části imigrantů do své vlasti. Během roku 2005 se ovšem stav zlepšuje a procento nezaměstnaných se snižuje.⁶³

Je velice pravděpodobné, že pokud Nizozemsko řešilo problémy s imigranty a zavádělo jistá opatření na omezení imigrace, mohlo poněkud s obavami nahlížet na další rozšíření Evropské unie. Rozšíření jak o desítku nových států v roce 2004 tak vyjednávání o přístupu Bulharska, Rumunska a Turecka, nemusela tato země tedy vnímat zcela pozitivně. Náhled na problematiku východních rozšíření EU poskytne následující kapitola. Problém nezaměstnanosti by také mohl přispět k obavám, již ze začátku roku 2005 se ovšem situace zlepšuje, role tohoto faktoru při rozhodování Nizozemců o Evropské ústavní smlouvě tedy nemůžeme považovat za příliš významnou.

⁶³ *Werkloosheid allochtonen gelijk op met autochtonen*. De Volkskrant, 13. 2. 2006.
<<http://www.volkskrant.nl/binnenland/>> (11. 1. 2009)

2. 3. Problémy řešené na úrovni unijní

Na úrovni EU můžeme rovněž najít množství faktorů, které mohly mít na rozhodování Nizozemských voličů v referendu vliv. Jak již bylo naznačeno v první části této kapitoly, v Nizozemsku klesala podpora Eura. Nová měna byla přijata zeměmi eurozóny v roce 2002. Pro Nizozemsko nebylo přijetí Eura tehdy příliš výhodné, Gulden byl podhodnocen. Detaily o nevýhodnosti kurzu se ovšem dostaly na veřejnost až po přijetí měny. Nizozemci přijetí Eura ze začátku podporovali, jak se ovšem dostaly navenek informace o poměrně nevýhodném kurzu, veřejnost měla pocit, že byla podvedena. Podle průzkumů na konci roku 2002 si už jen 8 % Nizozemců si myslí, že zavedení Eura bylo výhodné.⁶⁴

Rozšíření EU o desítku nových členů nevnímali Nizozemci s nadšením, nevymykali se však evropskému průměru. V roce 1999 podporovalo vstup deseti nových zemí 55 % Nizozemců, avšak pouze 43 % z celkového počtu občanů EU. Nejméně vstup podporovali Francouzi a Rakušané.⁶⁵ Nizozemci se pak v souvislosti s dalším rozšířením obávali především poklesu životní úrovně a bezpečnostních komplikací. Politická elita ale většinou přístupová jednání podporovala, viděla pozitiva ve smyslu rozšíření trhu na východ a naopak věřila, že začlenění desítky nových států do EU přispěje k větší bezpečnosti Nizozemska, než kdyby státy zůstaly mimo tuto organizaci. Obávala se ovšem komplikací při rozhodování na evropské úrovni, proto zdůrazňovala, že zároveň se vstupem nových zemí je nutné Unii reformovat. Jednou z možností, jak této reformy docílit, bylo právě přijetí Evropské ústavy.

Ve druhé polovině roku 2004, tedy v době podpisu Evropské ústavní smlouvy, předsedalo Nizozemsko Evropské unii. Jako své motto si pro předsednictví zvolilo "*stát oběma nohama na zemi*"⁶⁶ což mělo vyjadřovat realismus nizozemského přístupu k EU. Zaměřuje se především na ekonomickou a obrannou politiku EU, prosazuje vystřídaní NATO na Balkáně evropskými jednotkami. Předsednictví řeší také problematiku přístupových jednání Turecka. Nizozemsko nevyjadřuje na přístup Turecka k Unii jednoznačný postoj, poukazuje

⁶⁴ VAN DEN BRINK, Ton - VAN KEULEN, Mendeltje: *Rediscovering Europe in the Netherlands: Towards Strengthened Legitimacy of Dutch EU Policy*. Horizons Stratégiques, říjen 2007, č. 6, s. 64–73

⁶⁵ KABELA, M.: c. d., s. 65.

⁶⁶ "*Met beide voeten op de grond staan.*"

raději na nutnost detailního rozboru turecké problematiky.⁶⁷

Mezi další priority Nizozemska patřilo postupování za cílem naplnění lisabonských kritérií, zjednodušení unijní byrokracie (navrhovalo systém rotace evropských úředníků) a založení Evropské databanky. Pro budoucnost Evropské integrace je podle Nizozemska důležité zaměřit se také na Společnou obranou politiku, především pak řešení terorismu, kriminality, obchodu s drogami a problému zneužívání žen. Evropské státy by měly více spolupracovat za účelem zachování míru a stability. Cílem EU by měl být rovněž růst životní úrovně, posilování konkurenceschopnosti, vytváření dobrých právních a sociálních podmínek, ochrana životního prostředí, volný trh a vytváření pozitivního vlivu na okolní státy.⁶⁸

Dne 29. října 2004 v Římě podepsali představitelé 25 členských států EU a tří kandidátských zemí, Bulharska, Rumunska a Turecka, oficiální verzi Návrhu smlouvy zakládající Ústavu pro Evropu. V platnost měla vstoupit v okamžiku, kdy ji podepíší všechny členské státy EU. Způsob přijetí Smlouvy byl ponechán jako záležitost jednotlivých států. V deklaraci 30 Ústavní smlouvy je uvedeno, že pokud do 1. listopadu 2006 schválí smlouvu jen čtyři pětiny členských států, otázku ohledně jejího přijetí má řešit Evropská rada.

Do června roku 2005 schválilo Evropskou ústavní smlouvu 14 členských států EU, Belgie, Estonsko, Itálie, Kypr, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Malta, Rakousko, Řecko, Slovensko, Slovinsko a Španělsko. Ve všech těchto státech schválil smlouvu parlament a ve Španělsku navíc proběhlo úspěšné konzultativní referendum.⁶⁹ Poté, co došlo k odmítnutí Ústavní smlouvy ve Francii a Nizozemsku, rozhodla Evropská rada o odložení termínu přijetí Ústavní smlouvy a vyhlásila období uvažování, vysvětlování a diskuze.⁷⁰

⁶⁷ *Dutch EU Presidency Underway*. Government.nl, 1. 7. 2004.

<<http://www.government.nl/News/>> (4. 1. 2009)

⁶⁸ *Dutch Presidency: Priorities*. Euractiv.com, 17. 8. 2004. <<http://www.euractiv.com/en/future-eu/dutch-presidency-priorities-archived/article-117466>> (21. 1. 2009)

⁶⁹ PUFONG, Marc G.: *France and Netherlands "No" Votes: Prospects for a Constitution for Europe*. Valdosta State University, Georgia Political Science Association 2006, s. 5–8.

⁷⁰ "A period of reflection, explanation, and discussion."

Významným faktorem, který mohl ovlivnit rozhodování Nizozemských voličů, bylo francouzské referendum o Evropské ústavní smlouvě. Konalo se 29. května 2005, tedy tři dny před nizozemským. Referenda se účastnilo 69 % francouzských voličů, z nichž 54,7 % se vyjádřilo proti Ústavní smlouvě.⁷¹ Francouzská kampaň byla zahájena 14. července 2004, tedy již deset měsíců před pořádáním referenda.

Mezi odpůrce dokumentu ve Francii pak náleželi především voliči extrémně pravicových stran a extrémně levicových stran. Umírnění, především příznivci Sociální strany a Zelených, byli poněkud nejednotní. Výzkumy Eurobarometru po referendu potvrdily, že Francouzi ve své odpovědi do značné míry reagovali na rozšíření EU z roku 2004 a úvahy o možném přistoupení Turecka k EU.⁷² Ti, co podpořili Ústavní smlouvu, tak prý učinili proto, že si přejí posílení EU vůči mocnostem jako USA, Čína, nebo Indie, přímo podporují další budování Evropy a nebo si přejí zachovat silné postavení Francie uvnitř EU. Odpůrci dokumentu se zase obávali, že Ústavní smlouva zhorší nezaměstnanost, která byla ve Francii také v té době velkým problémem. 40 % z nich dokonce otevřeně odpovědělo, že pouze vyjadřují svou nespokojenost s dosavadní francouzskou vládou.⁷³ Dalších 32 % vidělo Ústavní smlouvu jako příliš liberální a 20 % nesouhlasilo s přístupovými jednáními Turecka. Samotný text Evropské ústavní smlouvy hrál tedy spíše malou roli při rozhodování francouzských voličů.

⁷¹ PUFONG, M. G.: c. d., s. 10.

⁷² *The European Constitution: Post-referendum Survey in France*. Eurobarometer, 31. 5. 2005. <<http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/>> (2. 3. 2009)

⁷³ Eurobarometer, 31. 5. 2005. <<http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/>> (2. 3. 2009)

3. CHARAKTERISTIKA KAMPANĚ A PRŮBĚH REFERENDA O EVROPSKÉ ÚSTAVNÍ SMLOUVĚ V NIZOZEMSKU

V následující kapitole analyzuji podobu a průběh kampaně, která proběhla v Nizozemsku před konáním referenda o Evropské ústavní smlouvě. Budu hledat odpovědi především na tyto výzkumné otázky: Dokázala kampaň podat voličům dostatečné množství kvalitních informací o schvalovaném dokumentu? Podařilo se jí vzbudit celospolečenskou diskuzi o výhodách a nevýhodách dokumentu? Byla kampaň odpůrců a příznivců Smlouvy vyrovnaná? A také, seznámila kampaň voliče dostatečně s nově zavedeným institutem referenda?

Datum konání referenda bylo stanoveno na 1. června 2005. Otázka pokládaná voličům zněla takto: "Jste pro nebo proti tomu, aby Nizozemsko schválilo Smlouvu zakládající Ústavu pro Evropu?"⁷⁴ Odpovídat bylo možné "jsem pro" ("voor") nebo "proti" ("tegen"). V některých velkých městech existovala možnost i hodit prázdný lístek. Text Evropské ústavní smlouvy byl občanům k dispozici na městských úřadech.⁷⁵

Z výzkumů Eurobarometru před referendem se zdálo, že Nizozemci podporují aktivity Evropské unie. Pro 76 % dotázaných byla EU dobrou věcí, 59 % souhlasilo s výrokem, že jejich země má ze členství v EU prospěch. Přesto podpora Ústavní smlouvy v několika týdnech před zahájením referenda klesala. V březnu 2005 byla stále většina Nizozemců pro ratifikaci, v dubnu byly ovšem již preference velmi vyrovnané. V květnu se počet stoupenců Smlouvy ještě nepatrně snížil. Jedna třetina voličů ovšem ve výzkumech tvrdila, že ještě není rozhodnuta, cítila se špatně informována. Konečný výsledek referenda byl ovšem pro mnohé velkým překvapením.

⁷⁴ "Bent U voor of tegen instemming door Nederland met het verdrag tot vaststelling van een grondwet voor Europa?"

⁷⁵ BESSELINK, Leonard, F.M.: Double Dutch: the Referendum on the European Constitution. In: *European Public Law*. South Carolina, Aspen Publishers 2006, 5 s.

3. 1. *Kampaň stoupců*

Nizozemská vláda zahájila kampaň ve prospěch Evropské ústavní smlouvy šest týdnů před dnem konání referenda. Prostou informační kampaň však zahájila již o něco dříve. K vyvrcholení kampaně stoupců dokumentu došlo ovšem jen dva týdny před stanoveným dnem referenda. Rozpočet, který si vláda na vedení kampaně stanovila, činil přibližně milion Eur. V posledních třech týdnech byly ale uvolněny navíc další tři miliony Eur⁷⁶. Kromě vlády byla Smlouva podporována také nejvýznamnějšími nizozemskými odbory a svazy zaměstnanců. V nizozemském parlamentu, který zformoval z části svých členů čtyři měsíce před referendem nezávislou komisi pro referendum,⁷⁷ seděla rovněž většina stoupců dokumentu.

Nezávislá komise pro referendum byla spolu s ministrem pro domácí a zahraniční věci Thomasem de Graafem pověřena organizačními povinnostmi ohledně referenda. Jejím úkolem bylo stanovit datum konání referenda, zformulovat jednorázový zákon umožňující vyhlášení referenda a zahájit kampaň. Její činností v průběhu kampaně byla především produkce letáků a jiných textových materiálů. Letáky ohledně základních bodů smlouvy shrnutých na 18 stran měly být doručeny do poštovních schránek všech obyvatel. V dubnu byl také představen internetový test "*Referendumwijzer*",⁷⁸ který měl voličům poradit, zdali se jejich názory a preference shodují s Ústavní smlouvou či nikoliv.

Přestože skupina stran podporujících Smlouvu byla velice pestrá (zahrnovala strany s různými ideologickou orientací, zelenou levicí počínaje a pravicovými liberály konče) a veřejnost by parlamentní debatu bývala mohla se zájem sledovat, diskuze v nizozemském parlamentu o Evropské ústavní smlouvě byla odložena až na dobu po referendu. Poslanci se rozhodli vyčkávat na názor veřejnosti v nezávazném referendu. Pokles podpory dokumentu podle výzkumů v posledních dvou měsících před referendem ovšem donutil vládu a parlament zintenzivnit kampaň a upustit od její neutrální informační formy.

⁷⁶ VAN TIJEN, Tjebbe: Europa. Amsterdam, 2. června 2005.

<<http://imaginarymuseum.org/EUFL/index.html>> (14. 3. 2009)

⁷⁷ "*Onafhankelijke referendumcommissie*", viz: Parlement & Politiek.

<<http://www.parlement.com/9291000/modules/gzjic52z>> (15. 3. 2009)

⁷⁸ Europese Grondwet.nl:

<<http://www.europese-grondwet.nl/n/referendum/heibel-rond-referendumwijzer.html>> (12. 3. 2009)

Pestrost příznivců ale také poněkud znesnadňovala vedení kampaně, strany se nemohly dohodnout na tom, jaké body Smlouvy zvýraznit, na co kampaň zaměřit. Nakonec se stoupenci dokumentu zaměřili spíše než na zdůrazňování výhod Ústavní smlouvy na zdůrazňování nevýhod, které by Nizozemsko čekaly v případě neschválení textu. Objevily se například reklamní spoty se smutnými snímky z dob 2. světové války, z masakru v Sebrenici a z teroristických útoků v Madridu, ve kterých byli voliči vyzýváni evropským poslancem za VVD Janem Mudlerem, aby hlasovali pro Ústavní smlouvu, pokud nechtějí, aby se podobné události opakovaly.⁷⁹ Pro kampaň příznivců bylo typické tedy pozitivní hodnocení EU za bezpečnost v Evropě, které dosáhla, a také pro její demokratické principy. Kampaň přiznávala Unii dostatečnou legitimitu i přes nutnost posilovat společnou evropskou identitu a další politickou integraci společenství. Objevovala se také motivace vyrovnání se USA, především jako ekonomické mocnosti.

Vládní strany a parlament měly ovšem kromě vedení kampaně ohledně Ústavní smlouvy i jiný úkol – představit občanům nástroj referenda. Za tímto účelem probíhala nejčastěji setkání přímo s voliči. Haly, v nichž se setkání odehrávala, byly naplněné občany, kteří hojně kladli politikům otázky. Ti však podle názorů Nizozemců odpovídali na otázky veřejnosti poněkud nejasně, příliš stručně a vyhýbavě.⁸⁰

Premiér Jan Peter Balkenende se také snažil odvrátit ovlivnění voličů negativním výsledkem referenda ve Francii, když prohlásil, že francouzské ne je spíše důvodem pro nizozemské ano.⁸¹ I PvdA apelovala na své voliče, aby hlasovali pro Smlouvu i přes situaci ve Francii. Nepodpoření dokumentu prý nijak nesouvisí s levicovou politikou.⁸² D'66 pod vedením Borise van der Hama se rovněž snažila motivovat voliče, aby nevolili podle francouzského příkladu. Činila tak například přesvědčováním, že nejsnazší cesta jak snížit nizozemský příspěvek do EU je právě ratifikace Ústavní smlouvy.⁸³

⁷⁹ Spot známý v Nizozemsku pod názvem "oorlogspotje", zdokumentováno viz: VAN TIJEN, Tjebbe: c. d.

⁸⁰ PUFONG, Marc G.: *France and Netherlands "No" Votes: Prospects for a Constitution for Europe*. Valdosta State University, Georgia Political Science Association 2006, s. 27–33.

⁸¹ CONWAY, Isabel – CASTLE, Stephen: *Dutch 'no' Campaign Helped by French Result*. The Independent World, 31. 5. 2005. <<http://www.independent.co.uk>> (2. 3. 2009)

⁸² CONWAY, I. – CASTLE, S.: c. d.

⁸³ CONWAY, I. – CASTLE, S.: c. d.

3. 2. Kampaň odpůrců

Mezi hlavní představitele odpůrců Evropské ústavní smlouvy v Nizozemsku patřila Sociální strana, malé nábožensky zaměřené strany SGP a CU a strany krajně pravicové, List Pima Fortuyna a PVV vedená Geertem Wildersem. Na jejich straně stála rovněž Nadace Edmunda Barka, časopis Elsevier a osoba bývalého předsedy VVD a v té době evropského komisaře Fritse Bolkesteina. Podle průběžných výzkumů během kampaně bylo rovněž 70 % nizozemských bloggerů proti přijetí dokumentu.⁸⁴

G. Wilders zaměřil kampaň své strany na otázky nacionální. Neomezil se pouze na kritiku Ústavní smlouvy, ale i celé EU, která podle něj poškozuje národní zájmy Nizozemska. Velmoci jako Německo, Francie a Velká Británie si podle jeho názoru přejí získat menší země pod svou kontrolu. Nizozemsko by proto na základě jeho kampaně mělo přehodnotit své členství v této organizaci. Místo Ústavní smlouvy navrhoval přijetí "*Nizozemské deklarace nezávislosti*". Používal i hesla jako "*Turecko dovnitř, Nizozemsko ven!*"⁸⁵ Přesto, že se G. Wilders po tragické smrti Pima Fortuyna a filmového režiséra Thea van Gogha poněkud obával o svou bezpečnost, upřednostňoval při kampani přímý kontakt s voliči.⁸⁶

Podobně i LPM se v kampani zaobírala jinými problémy než přímo textem Ústavní smlouvy. Stejně jako PVV hrozila voličům přijetím Turecka do Evropy s židovsko-křesťanskou tradicí. Navíc varovala před možným ohrožením nizozemského liberálního smýšlení, které viděla například ve sňatcích homosexuálů nebo v povolení lehkých drog.

Sociální strana se ve své kampani snažila přesvědčit voliče, že Ústavní smlouva je kapitalistickým a militantním projektem, nevhodným pro nizozemský sociální stát. Přesto nezastávala vůči Smlouvě tak negativní postoj jako pravicové strany. Poslanec za SP Erik Meijer se například nechal slyšet, že by byl o Ústavní smlouvě ochoten jednat, pokud by jen ještě bylo možné učinit změny směřující k sociálně spravedlivější Evropě.⁸⁷ Rovněž Paul van Buitenen viděl na dokumentu

⁸⁴ 70 procent webloggers tegen Europese grondwet. NU.nl, 26. 5. 2005. <<http://www.nu.nl/>> (15. 3. 2009)

⁸⁵ "Turky in, de Nederland uit!"

⁸⁶ ANDRINGA, Hans: *Wilders voert campagne tegen de grondwet*. Wereldomroep, 26. 5. 2005. <<http://www.wereldomroep.nl/>> (15. 3. 2009)

⁸⁷ *Christen Unie, SGP en SP tegen Europese grondwet*. NU.nl, 9. 1. 2005. <<http://www.nu.nl/>>

“*pozitivní body*”, nicméně přijetí Ústavní smlouvy by hodnotil jako “*příliš uspěchaný*” krok.⁸⁸

Kampaň odpůrců také neopomněla zmínit výši nizozemského příspěvku do rozpočtu EU, nedostatky politik nizozemských vládních stran a také kritizovala upjatost jejich kampaně. Pokud se kampaň odpůrců vyjadřovala konkrétně k Ústavní smlouvě, tak poukazovala na riziko vzniku evropského superstátu, který oslabí vliv Nizozemska na evropské záležitosti. Poukazovala také na to, že Brusel v případě schválení smlouvy nabude příliš mnoho pravomocí.

Opoziční strany se téměř shodovaly, že pokud dojde k odmítnutí Ústavní smlouvy, mělo by dojít ke změnám ve vedoucích pozicích.⁸⁹ Wildersova PVV volala po odstoupení celé vlády, LPF požadovala alespoň výměnu ministra pro vnitřní záležitosti. SP a SGP se zase domáhaly rezignace státního sekretáře pro evropské záležitosti, Atzo Nicolaie. Vládu i v případě negativního výsledku referenda podpořila Křesťanská unie, podle níž výsledek referenda neohrožuje legitimitu vlády.

(15. 3. 2009)

⁸⁸ *Christen Unie, SGP en SP tegen Europese grondwet*. NU.nl, 9. 1. 2005. <<http://www.nu.nl/>>

(15. 3. 2009)

⁸⁹ *Neecamp denkt aan aftredent Bot of Nicolai*. NU.nl, 17. 3. 2005 <<http://www.nu.nl/>> (17. 3. 2009)

3. 3. Výsledky referenda a výzkumy veřejného mínění

Referenda se účastnilo 63,3 % nizozemských voličů, což lze považovat za velký úspěch vzhledem k tomu, že většina stran se zavázala výsledek referenda respektovat dostaví-li se alespoň 30 % registrovaných voličů. Účast byla ovšem o necelých 20 % nižší než v posledních parlamentních volbách.⁹⁰ 61,5 % z příchozích se přitom vyslovilo proti a 38,5 % pro Evropskou ústavní smlouvu.⁹¹

Těsně před i po konání referenda byli nizozemští voliči dotazováni na velké množství informací. Různé průzkumy ovšem dospěly k jiným příčinám odmítnutí Ústavní smlouvy. Podle dotazníku, který sestavil přední nizozemský specialista na výzkum veřejného mínění Maurice de Hond,⁹² uvedli odpůrci dokumentu pět hlavních argumentů zdůvodňujících jejich hlasování v následujícím pořadí: "Přijetí Evropské ústavní smlouvy by zhoršilo dosavadní stav věcí (48 %); Evropská ústavní smlouva se mi prostě nelíbí (48 %); Evropská unie přináší Nizozemsku více nevýhod než výhod (43 %); Nelíbila se mi kampaň příznivců dokumentu; Nejsem příznivcem dalšího rozšiřování EU" (40 %). Četnost těchto odpovědí byla tedy poměrně vyrovnaná, pohybovala se od 48 % pro první výrok po 40 % pro poslední.

Voliči, kteří hlasovali ve prospěch dokumentu, uvedli argumenty v následujícím pořadí: "Přijetí Evropské ústavní smlouvy by zlepšilo dosavadní stav věcí (62 %); Evropská unie přináší Nizozemsku více výhod než nevýhod (56 %); Prostě s Evropskou ústavní smlouvou souhlasím (38 %); Cítím se opravdu jako Evropan/ka (25 %); Neschválení dokumentu by mohlo vést k desintegraci EU (24 %)". Jak je zřejmé z těchto údajů, příznivci Ústavní smlouvy se ve výzkumu vyjadřovali častěji přímo k dokumentu než její odpůrci, kteří často uváděli jako důvody pro její nepřijetí své postoje k rozšiřování EU nebo ke kvalitě kampaně.

⁹⁰ V roce 2002 se zúčastnilo parlamentních voleb 79,1 % a v roce 2003 80 % voličů. Viz: Parlement & Politiek: <<http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g87hwdf0>> (15. 3. 2009)

⁹¹ Údaje se podle různých zdrojů nepatrně liší, procento odpůrců Ústavní smlouvy se pohybuje v rozmezí 61,1–61,6 %; procento příznivců pak mezi 38,5–39,5 %. Uvedené údaje jsou převzaty z Kiesraad: *Vaststelling uitslag raadplegend referendum Europese Grondwet*, 6. 6. 2005. <<http://www.kiesraad.nl/>> (13. 3. 2009)

⁹² Průzkum podle dotazníku Maurice de Honda z 31. 5. 2005 viz: <<https://n4.noties.nl/peil.nl/>> (15. 3. 2009)

Průzkumy Eurobarometru⁹³ dospěly k poněkud odlišným výsledkům: lidé uvedli jako hlavní příčinu proč hlasovali "ne", že neměli dostatek informací (32 %), druhým nejčastějším důvodem byla obava ze ztráty národní suverenity (18 %) a třetím pak nespokojenost s národní vládou (12 %). Ti, co podpořili dokument, tak měli učit především proto, že je podle jejich názoru Smlouva nezbytná pro pokračování evropské integrace (24 %), posiluje pocit evropské identity (13 %) a posiluje pozici Nizozemska v Evropské unii a ve světě (13 %). Přestože dochází k různým výsledkům, rovněž podle tohoto výzkumu se argumenty stoupenců Ústavní smlouvy týkají více samotného dokumentu a evropského společenství než argumenty odpůrců.

Příznivci stran na okrajích stranického spektra volili jednoznačně proti dokumentu. Většina voličů vládnoucí koalice, Křesťanských demokratů, Demokratů '66 a VVD zase většinou odevzdala hlasy ve prospěch dokumentu. Stoupenci CD a D'66 tak učinili ze dvou třetin, stoupenci VVD byli více nejednotní, pro smlouvu byla pouze těsná nadpoloviční většina.⁹⁴ Mezi odpůrce patřily také častěji ženy, méně vzdělanější a mladší, přičemž výraznější rozdíl byl právě jen podle věku voličů. Převážná část starší populace volila ano. Geograficky zvítězili odpůrci ve všech provinciích a velkých městech kromě Utrechtu.⁹⁵

Na otázku, zda si myslí, že je Evropská ústava nezbytná pro pokračování evropské integrace, skoro 50 % dotázaných nesouhlasilo. Třetina těch, kteří v referendu odpovídali ano a dvě třetiny těch, co v referendu byli proti. Podobně 45% dotázaných se domnívalo, že by Evropská ústavní smlouva neměla být přijata ani pokud by s ní souhlasily dvě třetiny členských států a pouze 27 % by souhlasilo s vypsáním nového referenda v takovém případě. Na těchto údajích lze demonstrovat, že hesla kampaně zastánců Smlouvy, která poukazovala na nebezpečí vzniku nového konfliktu v Evropě v případě nepodepsání Ústavní smlouvy, byla téměř neúčinná.

⁹³ *European Constitution: Post-referendum Survey in The Netherlands*. Eurobarometr, červen 2005. <http://www.uspceu.com/CNTRGF/RGF_europa_1413.pdf> (15. 3. 2009)

⁹⁴ 57 % voličů CD, kteří se dostavili, hlasovali ve prospěch Ústavní smlouvy.

⁹⁵ Příznivci zde dosáhli 51,1 % hlasů.

Podpora evropské integrace obecně ale neklesala během referenda ani po něm.⁹⁶ I po referendu si přes 80 % občanů myslelo, že EU je dobrá věc. Přes 60 % Nizozemců ale nemělo valné mínění o institucích Unie. Lidé měli strach z rychlosti evropské integrace a nevěřili prozatím ve společnou evropskou identitu – 39 % Nizozemců se obávala, že postupně vymizí nizozemská identita na úkor evropské, 52 % ze všech dotázaných si také nepřálo rozšíření o Turecko, ani když splní kodaňská kritéria.⁹⁷

Co se týče dotazů ohledně kampaně, 67 % ze všech dotázaných bylo názoru, že veřejná debata o dokumentu začala příliš pozdě. 32 % Nizozemců uvedlo jako hlavní důvod, proč hlasovali proti ratifikaci, nedostatek informací ohledně Evropské ústavní smlouvy. To je číslo poměrně významné. Pro ty, co se referenda nezúčastnili, byl nedostatek informací hlavním důvodem, proč zůstali doma. Největší procento těch, co se referenda nezúčastnili, pak tvořili mladí lidé do 24 let. Ze členských států EU, kde proběhlo referendum ohledně Evropské ústavní smlouvy, byli Nizozemci nejvíce nespokojeni s kampaní před referendem. Více nespokojeni pak byli více příznivci dokumentu než jeho odpůrci.

Většina Nizozemců se také rozhodla jak bude hlasovat až těsně před konáním referenda. Jako hlavní důvod, proč přijít hlasovat, uvedli, že by se mělo Nizozemsko podílet na evropských záležitostech (31 %, takto odpovídali převážně stoupenci), poté ekonomickou situaci země (21 %, takto odpovídali převážně odpůrci) a názor na Evropskou ústavu (18 %).⁹⁸

⁹⁶ PUFONG, Marc G.: *France and Netherlands "No" Votes: Prospects for a Constitution for Europe*. Valdosta State University, Georgia Political Science Association 2006, s. 10–33.

⁹⁷ VAN DEN BRINK, Ton - VAN KEULEN, Mendeltje: *Rediscovering Europe in the Netherlands: Towards Strengthened Legitimacy of Dutch EU Policy*. Horizons Stratégiques, říjen 2007, č. 6, s. 67–73.

⁹⁸ *European Constitution: Post-referendum Survey in The Netherlands*. Eurobarometr, červen 2005. <http://www.uspceu.com/CNTRGF/RGF_europa_1413.pdf> (15. 3. 2009)

Na první výzkumnou otázku pro tuto kapitolu, tedy zda kampaň dokázala poskytnout voličům dostatečné množství kvalitních informací, můžeme odpovědět téměř jednoznačně ne. Většina Nizozemců se podle výzkumů po referendu necítila dostatečně informována, nebyla s kampaní spokojena a domnívala se, že začala příliš pozdě. Pro vysoké procento Nizozemců byl nedostatek informací ohledně dokumentu a nespokojenost s kampaní dokonce důvodem, proč se rozhodli hlasovat proti Ústavní smlouvě. Tento způsob hlasování může být vnímán jako protisystémový, jako vyjádření nesouhlasu s prací státních činitelů, evropských politiků, nebo jako nesouhlas s vyhlášením referenda ohledně této záležitosti obecně. Poměrně velká část Nizozemců se necítila dostatečně kvalifikována pro správné rozhodnutí o předkládané otázce. Tento jev může vyplývat z faktu, že institut referenda nemá v Nizozemsku tradici a občané této země nebyli zvyklí činit rozhodnutí podobným způsobem. Zároveň se ovšem naprosté většině Nizozemců nelíbila zjednodušená a vyhýbavá argumentace vlády o nutnosti přijetí Smlouvy.

Na otázku, zda kampaň dokázala vzbudit celospolečenskou diskuzi, je již odpověď méně jednoznačná. Většina Nizozemců projevila o předkládanou otázku zájem, účastnila se setkání s politiky nebo participovala jiným způsobem⁹⁹ a samotná účast při referendu byla také neočekávaně vysoká. Vidíme tedy, že lidé se předkládané otázky aktivně chopili a měli snahu se vzdělávat. Celospolečenská diskuze existovala, ovšem nebyla podložena kvalitními informacemi, které měla vládní kampaň distribuovat. Přestože kampaň vlády byla zpočátku informační a snažila se být neutrální, neobjasnila občanům dostatečně výhody a nevýhody pro případ přijetí dokumentu. Veřejnost byla také připravena o možnost sledovat diskuze poslanců ohledně přijetí Smlouvy v parlamentních debatách. Teprve necelé dva měsíce před konáním referenda se kampaň vlády zintenzivnila a nabrala již otevřeně prosmluvní charakter. Přesto vysvětlovala nutnost přijetí dokumentu příliš obecně, spouty se snímky konfliktů v Evropě a nutnosti jejich prevence byly hodnoceny jako příliš negativní a dokonce vyvolaly ve společnosti pohoršení.¹⁰⁰ Kampaň odpůrců smlouvy se často netýkala přímo Ústavní smlouvy, ale snažila se otázku přijetí dokumentu spojit s jinými problémy, jako například s

⁹⁹ PUFONG, Marc G.: c. d., s. 17.

¹⁰⁰ PAPOT, Thijs: *Referendum: Ja-campagne was 'te negatief'*. Wereldomroep, 1. 6. 2005. <<http://www.wereldomroep.nl/>> (15. 3. 2009)

dalším rozšiřováním Unie.

Na třetí otázku, jestli byla kampaň příznivců a odpůrců Ústavní smlouvy vyrovnaná, není odpověď zcela jasná. Mezi přívržence smlouvy patřily všechny hlavní politické strany a státní představitelé, jejich kampaň na obhajobu Smlouvy ale začala později než kampaň odpůrců dokumentu a byla Nizozemci hodnocena jako nekvalitní. Kampaň odpůrců byla výraznější, agresivnější a používala efektivnější hesla. Fakt, že za opoziční kampaní stály převážně extremistické strany, které neměly velké procento příznivců, však mohl voliče spíše odrazovat.

Seznámení občanů s institutem referenda probíhalo při setkáních s politiky v rámci kampaně. Podle výzkumů nebyli Nizozemci spokojeni ani s informováním ohledně referenda.¹⁰¹ Obyvatelé některých větších měst již měli zkušenosti s lokálním referendem, ty se ovšem týkaly vyloženě místních specifických problémů. Pro většinu Nizozemců byla tedy tato zkušenost nová a jedinečná. Přesto, že referendum bylo nezávazné, měli občané jedinečnou možnost ovlivnit nejen celostátní, ale dokonce celoevropskou politiku. To se však zastáncům referenda nepodařilo občanům s úspěchem komunikovat.

¹⁰¹ PUFONG, Marc G.: c. d., s. 23.

ZÁVĚR

Úkolem této práce bylo přezkoumat následující hypotézy:

H1: V demokratické zemi, kde se prvky přímé demokracie nepoužívají nebo nedochází k jejich užití příliš často, je větší pravděpodobnost, že se v případě konání referenda nebudou voliči vyjadřovat přímo k otázce předkládané v referendu. Voliči budou referendum spíše považovat za vzácnou příležitost, kdy se mohou vyjádřit k vládní politice.

H2: Odmítnutí Evropské ústavní smlouvy v referendu v Nizozemsku vyplývalo více než z nespokojenosti nizozemských voličů s textem Evropské ústavní smlouvy z jiných příčin. Nizozemští voliči v referendu reagovali spíše na stoupající kritičnost části nizozemské politické elity vůči EU, na stav nezaměstnanosti v zemi a stav nizozemské imigrační politiky. Vyjádřili rovněž nespokojenost s unijní rozpočtovou politikou, obavy z přístupu nových zemí do Evropské unie a konečně nespokojenost s kampaní před referendem. Určitý vliv na výsledek referenda měla také nedostatečná informovanost nizozemských voličů ohledně Evropské ústavní smlouvy.

Pro větší přehlednost začnu se závěry, ke kterým práce došla při analýze možných příčin odmítnutí Evropské ústavní smlouvy v Nizozemsku stanovených v druhé hypotéze. Stoupající kritiku části nizozemských politických elit vůči Evropské unii skutečně můžeme pozorovat od 90. let minulého století. Do té doby patřilo Nizozemsko mezi země jednoznačně proevropsky naladěné a podporující další prohlubování integrace. V 90. letech se však stoupá podpora politiků spíše s rezervovaným postojem k EU. Kromě VVD pod vedením silné osobnosti Fritze Bolkesteina, který si přál omezit účel integrace pouze na odstraňování ekonomických překážek, řešení mezinárodních konfliktů a popřípadě společný postup v oblastech, ve kterých se členské státy jednoznačně shodnou, roste také popularita Sociální strany pod vedením Jana Mirijnissena a od roku 2001 také krajně pravicového politika Pima Fortuyna. SP zaznamenala ve volbách v roce 2002 a 2003 do té doby nejvyšší úspěch se ziskem 6 % hlasů a její podpora nadále roste. Tato strana prosazuje, aby se EU řídila více sociálními hodnotami. Kritika Pima Fortuyna směrem k EU byla z těchto politiků nejostřejší, srovnatelná pouze s kritikou Geerta Wilderse, jehož PVV však dosud nedosáhla volebního úspěchu

srovnatelného s úspěchem LPF z roku 2002. Významný pokles podpory LPF ve volbách 2003 ovšem dokládá, že základem úspěchu této strany byla spíše charismatická osobnost jejího zakladatele než její program. Celkově však můžeme říci, že v se v Nizozemsku v 90. letech začaly vytvářet podmínky napomáhající růstu euroskeptických nálad. Stoupající podporu stran krajní pravice i levice zaujímajících negativní postoj vůči EU nemůžeme vysvětlit jen na základě charismatu a rétoriky jejích představitelů. Její příčiny je proto nutno hledat také v měnícím se postoji Nizozemců vůči Unii.

Důvodem, proč část Nizozemců změnila svůj postoj k EU a začala podporovat euroskeptické strany, mohla být také nespokojenost s imigrační politikou Nizozemska a se stavem nezaměstnanosti v zemi. Imigrace začíná být v Nizozemsku problémem rovněž v 90. letech minulého století, kdy společnost zaznamenává nárůst kriminality, nezaměstnanosti a záškoláctví mezi menšinami. Po teroristických útocích v New Yorku roce 2001 rostou obavy Nizozemců z islámského fanatismu a jsou přijímány přísnější zákony pro potencionální imigranty. Tato situace jistě přispěla k větším volebním ziskům krajních stran. Poměrně nízká podpora přístupových jednání desítky zemí, které k EU přistoupily v roce 2004, a ještě nižší podpora možného vstupu Turecka rovněž svědčí o obavách z přílivu dalších přistěhovalců a ze zhoršení životních podmínek Nizozemců.

Nezaměstnanost byla v Nizozemsku rozšířena především mezi příslušníky menšin, problémem však byla i mezi mladými Nizozemci a v podobě splácení podpor v nezaměstnanosti a omezování pracovní doby dopadala na celou společnost. Její stav se však začal od začátku roku 2005 významně zlepšovat, proto nemůže být vnímána jako jeden z hlavních faktorů, proč Nizozemci přehodnotili svůj vztah k integraci a řekli ne Ústavní smlouvě.

Nespokojenost s unijní rozpočtovou politikou naopak byla jednou z hlavních příčin změny vztahu Nizozemska k EU. Výše nizozemského příspěvku do unijního rozpočtu byla právě prvním problémem, se kterým kritici integrace v 90. letech vystoupili. Tvořila jádro kritiky jak pravice tak levice. Roku 1995 zahájil ministr financí G. Zalm za VVD kampaň za reformu rozpočtu EU, SP přitvrdila svou rétoriku, ve které kritizovala Unii za vykořisťování slabších členů, a v roce 2002 představil Pim Fortuyn svůj reformní plán evropské integrace, v němž stála nutnost

revize nizozemského příspěvku do EU hned na prvním místě. V roce 2004 napomohla rovněž kritika finanční politiky EU Straně za transparentní Evropu Paula van Buitenena k zisku dvou mandátů v Evropském parlamentu.

Kromě nespokojenosti s výší nizozemského příspěvku do EU se projevila také jistá deziluze Nizozemců po přijetí Eura. Přestože před přijetím se Euro těšilo podpoře Nizozemců, po zavedení této měny se veřejnost dozvěděla informace o nevýhodnosti kurzu Eura vůči Guldenu, o níž se předtím nemluvilo. Tato skutečnost přispěla k negativnímu hodnocení nově přijaté měny a ještě hlasitějším volání po revizi nizozemského unijního příspěvku.

Reformou rozpočtové politiky někteří nizozemští politici dokonce podmiňovali možnost přístupu dalších zemí k EU.¹⁰² Východní rozšíření se stalo jedním z důležitých témat parlamentních voleb v roce 2002 a 2003. Právě v těchto volbách se významně zvýšily preference krajních stran. Jak již bylo naznačeno výše, obavy z východního rozšíření byly velmi spjaty s problémy s imigrační politikou. Přidaly se rovněž obavy z dalšího růstu finanční zátěže země a omezení jejího vlivu na úrovni EU. Nejsilnější strany v Nizozemsku však přístup dalších zemí do společenství nadále podporovaly. Zdůrazňovaly příležitosti přinášející rozšíření trhu na východ a zvýšení bezpečnosti v Evropě, pokud se desítky nových členských států začlení do struktur EU. Podobně se Nizozemsko stavělo i k otázce přístupu Bulharska a Rumunska.

Co se týče přístupových jednání Turecka, Nizozemci jeho vstup do EU spíše nepodporují, ale nevyjadřují se k této problematice tak jednoznačně jako Francouzi. Nizozemské předsednictví Evropské rady v roce 2004 zaujalo k Turecku neutrální postoj a upřednostnilo důkladný rozbor jeho případu. V kampani před referendem o Evropské ústavní smlouvě v Nizozemsku turecká otázka nedominovala, přestože se jí G. Wilders snažil spojit přímo s přijetím Ústavní smlouvy. Ve výzkumech po referendu pak podle dotazníků sestavených Mauricem de Hondem Nizozemci uváděli nesouhlas s dalším rozšiřováním EU na pátém místě v pořadí důvodů, proč hlasovali proti dokumentu, ve výzkumech Eurobarometru se pak tento důvod umístil ještě na nižší pozici.

¹⁰² Např. Hans Dijkstal (VVD), Pim Fortuyn (LPM) navrhoval dočasné vyloučení nových členských zemí z Ekonomické a Měnové unie.

Kampaň před referendem pak můžeme označit jako faktor s velmi důležitým vlivem na rozhodování nizozemských voličů o Evropské ústavní smlouvě. Většina Nizozemců se rozhodla o své volbě teprve pár týdnů před konáním referenda. Přestože při oznámení o uspořádání referenda ohledně Ústavní smlouvy na začátku roku 2005 převážný počet Nizozemců dokument podporoval, v květnu se tento stav obrátil. Ve výzkumech po referendu navíc významný počet voličů uvedl, že se jim nelíbila kampaň příznivců dokumentu, nebo že se necítili být dostatečně informováni o předkládané otázce.

Přesto, že příznivci Ústavní smlouvy měli jednoznačnou většinu jak ve vládě, tak v parlamentu, nepodařilo se jim voliče přesvědčit o výhodách Smlouvy. Kampaň vlády zůstávala po dlouhou dobu informativní a snažila se o neutralitu, zatímco ostatní příznivci dokumentu předpokládali jeho přijetí a mlčeli. Ani tato informační kampaň však nesplnila zcela svůj účel. Podařilo se jí sice vzbudit společenskou diskusi, nedistribuovala ale voličům dostatečné množství kvalitních informací.

Odpůrci zahájili kampaň již po oznámení vyhlášení referenda v lednu 2005. Používali ostrá a jednoduchá hesla, zaměřili se na širokou škálu problémů od nizozemského příspěvku do rozpočtu EU po možný vstup Turecka do společenství. Kampaň pro Ústavní smlouvu vznikla až jako reakce na klesající počet příznivců dokumentu mezi nizozemskými voliči podle výzkumů veřejného mínění, a také jako reakce na výraznou kampaň odpůrců. Stalo se tak však až necelé dva měsíce před konáním referenda. Zaměřila se na zdůrazňování nevýhod, které by Nizozemsko potkaly při neschválení Smlouvy. Veřejností byla vnímána jako příliš zastrašující a neúměrná, na mnohé měla dokonce opačný efekt, než byl její původní záměr.

Co se týče první hypotézy, analýza zcela nepotvrdila její platnost pro nizozemský případ. Nizozemští voliči se vyjadřovali spíše než k politice národní vlády k vládní kampani a politice unijní. Občané, kteří se necítili být o problému Evropské ústavní smlouvy dostatečně informováni, hlasovali proti Smlouvě, což může být vnímáno jako jistý druh protestního hlasování. Vzhledem k tomu, že se konalo o první celostátní referendum v Nizozemsku, mohlo se jednat rovněž o projev nedůvěry k referendu jako způsobu rozhodování. Nizozemští Křesťanští demokraté a liberálové viděli tradičně v institutech přímé demokracie hrozbu

reprezentativní demokracie a referendum se v nizozemském prostředí prosazovalo velmi nesnadno. Je proto možné, že se nizozemští občané necítili dostatečně kvalifikováni pro přijetí předkládaného dokumentu. Pro jasné potvrzení či vyvrácení této hypotézy by ovšem bylo nutné provést širší výzkum zohledňující větší množství referend, jednopřípadová studie sama není schopna tuto hypotézu ověřit.

Nizozemský případ lze také vyhodnocovat podle teorie evropských referend a teorii voleb druhého řádu. Nizozemské referendum bylo konzultativního charakteru, což souviselo s národní politickou kulturou státu, nevelkou zkušeností s referendy a neslučitelností závazného referenda s nizozemskou Ústavou. Nizozemská vláda byla proevropsky laděná a věřila, že Nizozemci předkládaný dokument schválí. S iniciativou konání referenda vystoupily rovněž strany podporující prohloubení integrace. Usilovaly především o to, aby o Evropské ústavní smlouvě vznikla debata a občané tak byli zapojeni více do utváření Unie. Účast na referendu byla vysoká, ale přeci jen o téměř 20 % nižší než u parlamentních voleb. Protestní hlasování se vyskytovalo poměrně často. Vzhledem k vysoké nespokojenosti Nizozemců s kampaní můžeme říci, že národní politická aréna měla na rozhodování voličů skutečně důležitý vliv, evropská politická aréna hrála ovšem také významnou roli.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Tereza Vodová
Katedra:	Politologie a evropských studií
Vedoucí práce:	Mgr. Markéta Šustková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2009

Název práce:	Referendum o Evropské ústavní smlouvě v Nizozemsku
Název v angličtině:	The Referendum about the European Constitutional Treaty in the Netherlands
Anotace práce:	Tato bakalářská diplomová práce pojednává o příčinách odmítnutí Evropské ústavní smlouvy v nizozemském referendu. Zaměřuje se především na analýzu vnímání nástroje referenda v nizozemském prostředí, vývoje vztahu Nizozemska k Evropské unii (EU) a kampaně, která předcházela referendu. Zabývá se také vybranými problémy nizozemské politiky (stavem nezaměstnanosti, imigrační politikou, kritickým postojem části nizozemské politické elity vůči EU) a unijními problémy (rozpočtovou politikou, otázkou přijímání dalších členských států), které mohly mít na rozhodování nizozemských voličů vliv. Cílem této práce je určit, který ze zkoumaných faktorů byl pro výsledek referenda rozhodující. Na základě deskripce a analýzy určené problematiky práce dospívá k závěru, že hlavní roli při rozhodování voličů sehrála politická kampaň a nespokojenost Nizozemců s rozpočtovou politikou EU.
Klíčová slova:	Nizozemsko, referendum, Evropská unie, Evropská ústavní smlouva, euroskeptismus
Anotace v angličtině:	The bachelor coursework applies to referendum about the European Constitutional Treaty in the Netherlands. The aim is to find the main reasons why the treaty was rejected by Dutch voters. The work concentrates on three main points of analysis. First, the perception of referendum as a tool in the Netherlands, second, development of relationship between the Netherlands and the European Union (EU), and third, campaign preceding the referendum. Moreover, it deals with specific problems of Dutch politics (level of unemployment, immigration policy, critical attitude of some Dutch political leaders towards EU) and European politics (fiscal politics, enlargements) which could have an impact on the decision made by Dutch voters. Based on analysis and description, the work reached the conclusion that crucial factor for rejection of the treaty was political campaign and dissatisfaction of the Dutch with the Union's fiscal policy.
Klíčová slova v angličtině:	The Netherlands, referendum, European Union, European Constitutional Treaty, eurosceptism
Přílohy vázané v práci:	Seznam zkratk nizozemských politických stran
Rozsah práce:	53 s.
Jazyk práce:	Český

PRAMENY A LITERATURA

Prameny

Christen Unie, SGP en SP tegen Europese grondwet. NU.nl, 9. 1. 2005.

<<http://www.nu.nl/>> (15. 3. 2009)

Dutch EU Presidency Underway. Government.nl, 1. 7. 2004.

<<http://www.government.nl/News/>> (4. 1. 2009)

Dutch Presidency: Priorities. Euractiv.com, 17. 8. 2004.

<http://www.euractiv.com/en/future-eu/dutch-presidency-priorities-archived/article-117466>> (21. 1. 2009)

European Constitution: Post-referendum Survey in The Netherlands.

Eurobarometr, červen 2005.

<http://www.uspceu.com/CNTRGF/RGF_europa_1413.pdf> (15. 3. 2009)

Europese Grondwet.nl <<http://www.europese-grondwet.nl/n/referendum/heibel-rond-referendumwijzer.html>> (12. 3. 2009)

Europees referendum 31. 5. 2005. Peil.nl <<https://n4.noties.nl/peil.nl/>>

(15. 3. 2009)

Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden.

<<http://www.st-ab.nl/wetgrondwet.htm>> (23. 2. 2009)

Kiesraad: Vaststelling uitslag raadplegend referendum Europese Grondwet, 6. 6. 2005. <<http://www.kiesraad.nl/>> (13. 3. 2009)

Ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties: Het eerste nationale referendum in Nederland. <<http://www.minbzk.nl/>> (15. 3. 2009)

Neecamp denkt aan aftredent Bot of Nicolai. NU.nl, 17. 3. 2005

<http://www.nu.nl> (17. 3. 2009)

Nederlandse verkiezingsuitslagen 1918 – nu.

<<http://www.nlverkiezingen.com/TK2003.html>> (2. 3. 2009)

Parlament & Politiek. <<http://www.parlement.com/>> (18. 2. 2009)

The European Constitution: Post-referendum Survey in France. Eurobarometer, 31. 5. 2005.

<<http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/working%20papers/eurobarometer,%20referendum,%20France.pdf>> (2. 3. 2009)

Tweede Kamer der Staten-Generaal.

<http://www.houseofrepresentatives.nl/how_parliament_works/elections/index.jsp>
(18. 2. 2009)

Werkloosheid allochtonen gelijk op met autochtonen. De Volkskrant, 13. 2. 2006.

<<http://www.volkskrant.nl/binnenland/>> (11. 1. 2009)

70 procent webloggers tegen Europese grondwet. NU.nl, 26. 5. 2005.

<<http://www.nu.nl/>> (15. 3. 2009)

Literatura

ANDRINGA, Hans: *Wilders voert campagne tegen de grondwet*.

Wereldomroep, 26. 5. 2005. <<http://www.wereldomroep.nl/>> (15. 3. 2009)

ALBI, Anneli – ZILLER, Jacques (Eds.): *The European Constitution and National Constitutions: Ratification and Beyond*. Alphen aan the Rijn, Kluwer Law International 2007, 308 s.

BESSELINK, Leonard, F. M.: *Constitutional Referenda in the Netherlands: Debate in Margin*. Electronic Journal of Comparative Law, 1, č. 11, květen 2007, 23 s.

<<http://www.ejcl.org/111/article111-2.pdf>> (23. 8. 2008)

BESSELINK, Leonard, F. M.: Double Dutch: the Referendum on the European Constitution. In: *European Public Law*. South Carolina, Aspen Publishers 2006, 5 s.

BÍNA, Vladimír – VAN HAMERSVELD, Ineke: *The Netherlands: Recent Political Issues and Debates*. Compedinum, květen 2008. <<http://www.culturalpolicies.net/>> (11. 3. 2009)

BUTLER, David – RANNEY, Austin: *Referendums around the World*. Washington, D. C., The AEI Press 1994, 304 s.

CONWAY, Isabel – CASTLE, Stephen: *Dutch 'no' Campaign Helped by French Result*. The Independent World, 31. 5. 2005. <<http://www.independent.co.uk> > (2. 3. 2009)

CRONIN, Thomas E.: *Direct Democracy. The politics of Initiative, Referendum, and Recall*. Harvard, The Twentieth Century Fund Book 1989, s. 157–170.

CRUM, Ben: *EU Referendum Tests the Dutch Political Establishment*. Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam 2005, 3 s.

FIALA, Petr – PITROVÁ, Markéta (Eds.): *Evropská referenda*. Brno, CDK 2005, 311 s.

GALLAGHER, M. – ULERI, P. V. (Eds.): *The Referendum Experience in Europe*. New York, St. Martin's Press 1996, 263 s.

GONZÁLEZ, Gemma M.: *Domestic Politics and Referendums on the*

Constitutional Treaty. European University Institute (EUI), Robert Schuman Centre of Advanced Studies 2006, 16 s.

GROSSKOPF, Anke: Why 'non' and 'nee' to the EU Constitution? Reconsidering the Shock of the Dutch and the French Referenda. In: *European Union Studies Association (EUSA), Biennial Conference 2007*. Montreal, květen 2007, 31 s.

<<http://aei.pitt.edu/7890/>> (23. 8. 2008)

HARMSSEN, Robert: Euroscepticism in the Netherlands: Stirrings of Dissent. In: HARMSSEN, Robert – SPIERING, Menno (Eds.): *Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration*. Amsterdam, Rodopi 2004, s. 99–126.

HARMSSEN, Robert: *The Dutch Referendum on the Ratification of the European Constitutional Treaty*. Sussex European Institute, EPERN Referendum Briefings Paper č. 13, 1. červen 2005, 15 s. <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/epern-rb_netherlands_2005.pdf> (24. 2. 2009)

HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír (Eds.): *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2004, 311 s.

HOBOLT, Sara: *Deciding on Europe: Voting Behavior in European Referendums*. Práce prezentována na výroční schůzi American Political Science Association, Hilton Chicago a Palmer House Hilton, 2. 9. 2004, Allacademic.com, 32 s.

<http://www.allacademic.com/meta/p61439_index.html> (12. 3. 2009)

HONZÁK, Radek: *Horké téma imigrace střídá ekonomika*. Euroscop.cz, 22. 11. 2006. <<http://www.euroskop.cz/>> (11. 3. 2009)

KABELA, Miroslav: *Evropská unie: Pohled z Nizozemí*. Brno, Barrister & Principal 2004, 213 s.

KROUWEL, André: *EU-rejection and Support in the Netherlands: Analyzing the Extend and Object of Discontent*. Amsterdam, PSA 2007, 29 s.

LA ROCHE, Guy: *Dutch Referendum: some background*. A Fistful of Euros, 1. června 2005. <<http://fistfulofeuros.net/>> (13. 3. 2009)

MARCH, Michel: *Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections*. Cambridge, Cambridge University Press 1998, 17 s.

- MARIJNSSEN, Jan: *Over Paars, Europa en de globalisering*.
<<http://www.janmarijnissen.nl/categorie/rubriek/toespraken/>> (3. 3. 2009)
- PAPOT, Thijs: *Referendum: Ja-campagne was 'te negatief'*. *Wereldomroep*, 1. 6. 2005. <<http://www.wereldomroep.nl/>> (15. 3. 2009)
- PIJPERS, Alfred: *Why the Netherlands said "no"*. *Europe's World*, 1, podzim 2005, s. 175–177.
- PRINS, Baukje: *Konec nevinnosti. Úskalí multikulturního soužití v Nizozemsku*. Brno, Barrister & Principal 2005, 151 s.
- PUFONG, Marc G.: *France and Netherlands "No" Votes: Prospects for a Constitution for Europe*. Valdosta State University, Georgia Political Science Association 2006, 52 s.
- SARTORI, Giovanni: *The Theory of Democracy Revisited. Part One: The Contemporary Debate*. Chatham, Chatham House Publishers 1987, s. 111–120.
- SCHNEIDER, Gerald – WEITSMAN, Patricia A.: *The Punishment Trap*. *Comparative Political Studies*, 28, 1996, č. 4, s. 582–607.
- TOSATO, Gian Luigi – GRECCO, Ettore: *The European Constitution: How to Proceed when the France or the Netherlands Votes "No"*. Istituto Affari Internazionali, 11 s. <<http://www.epin.org/pdf/TosatoGrecoIAI250505.pdf>> (13. 9. 2008)
- VAN DEN BRINK, Ton – VAN KEULEN, Mendeltje: *Rediscovering Europe in the Netherlands: Towards Strengthened Legitimacy of Dutch EU Policy*. *Horizons Stratégiques*, říjen 2007, č. 6, s. 64–73.
- VAN TIJEN, Tjebbe: *Europa*. Amsterdam, 2. června 2005.
<<http://imaginarymuseum.org/EUFL/index.html>> (14. 3. 2009)
- WANLIN, Aurore: *Rizika neschválení Evropské ústavní smlouvy*. *Euractiv*, 11. 11. 2004. <<http://www.euractiv.sk/>> (2. 3. 2009)
- ZIEMANN, Kavita: *Elite support for Constitutional Reforms in the Netherlands*. Leiden, Leiden University 2008, 17 s.
<<http://verfassungswandel.files.wordpress.com/2008/10/7-ziemann-paper.pdf>> (29. 8. 2008)

PŘÍLOHY

Seznam nizozemských politických stran

CDA – *Het Christen-Democratisch Appèl*, Křesťanská demokratická výzva

CU – *De Christen unie*, Křesťanská unie

D'66 – *Democraten 1966*, Demokraté 1966

Europa Transparent, Strana za transparentní Evropu

Groen Links, Zelená levice

LPF – *De Lijst Pim Fortuyn*, List Pima Fortuyna

PvdA – *De Partij van de Arbeid*, Strana práce

PVV – *Partij voor de Vrijheid, Groep Wilders* – Strana za svobodu, Wildersova skupina.

SP – *De socialistische partij*, Sociální strana

SGP – *Staatkundig-gereformeede Partij*, Politická reformovaná strana

VVD – *De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie*, Lidová strana za svobodu a demokracii

ABSTRAKT

Tato bakalářská diplomová práce pojednává o příčinách odmítnutí Evropské ústavní smlouvy v nizozemském referendu. Zaměřuje se především na analýzu vnímání nástroje referenda v nizozemském prostředí, vývoje vztahu Nizozemska k Evropské unii (EU) a kampaně, která předcházela referendu. Zabývá se také vybranými problémy nizozemské politiky (stavem nezaměstnanosti, imigrační politikou, kritickým postojem části nizozemské politické elity vůči EU) a unijními problémy (rozpočtovou politikou, otázkou přijímání dalších členských států), které mohly mít na rozhodování nizozemských voličů vliv. Cílem této práce je určit, který ze zkoumaných faktorů byl pro výsledek referenda rozhodující. Na základě deskripce a analýzy určené problematice práce dospívá k závěru, že hlavní roli při rozhodování voličů sehrála politická kampaň a nespokojenost Nizozemců s rozpočtovou politikou EU.

The bachelor coursework applies to referendum about the European Constitutional Treaty in the Netherlands. The aim is to find the main reasons why the treaty was rejected by Dutch voters. The work concentrates on three main points of analysis. First, the perception of referendum as a tool in the Netherlands, second, development of relationship between the Netherlands and the European Union (EU), and third, campaign preceding the referendum. Moreover, it deals with specific problems of Dutch politics (level of unemployment, immigration policy, critical attitude of some Dutch political leaders towards EU) and European politics (fiscal politics, enlargements) which could have an impact on the decision made by Dutch voters. Based on analysis and description, the work reached the conclusion that crucial factor for rejection of the treaty was political campaign and dissatisfaction of the Dutch with the Union's fiscal policy.